THE TIMES

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

2 ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Χορηγός: ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

THE TIMES

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΑΤΛΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Επιμέλεια: Dr. Chris Scarre

2

Αίγυπτος

Περιεχόμενα

Εισαγωγή σελ. 4

Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΝΕΙΛΟΥ 6
Η ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ 6
Το Παλαιό Βασίλειο της Αιγύπτου *χάρτης* 6
Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΠΥΡΑΜΙΔΩΝ 7
Εξέλιξη της πυραμίδας *σχεδιάγραμμα* 7
Οι πυραμίδες της Γκίζας *σχεδιάγραμμα* 7
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ 8
Αστική ζωή *σχεδιάγραμμα* 8
Αγροτική ζωή *σχεδιάγραμμα* 9
ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ 9
Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ 10
Η Κοιλάδα των Βασιλέων *χάρτης* 10
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΧΥΟΣ 11
Η αυτοκρατορία της Αιγύπτου *χάρτης* 11
Η εκδίωξη των Υξώς *χάρτης* 11
Τα θεμέλια της Αυτοκρατορίας *χάρτης* 11
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ 12
Οι εκστρατείες του Ραμσή Β *χάρτης* 12
Η μάχη του Καντές *χάρτης* 12
Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ 12
Το Νέο Βασίλειο *χάρτης* 13

Εικονογράφηση και χάρτες από:

- THE TIMES ATLAS OF THE BIBLE
- PAST WORLDS: THE TIMES ATLAS OF ARCHAEOLOGY

Διεύθυνση σύνταξης: Andrew Heritage, Elizabeth Wyse.
Ερευνα εικονογράφησης: Rosemary Aspinwall.

Μετάφραση και επιμέλεια των ελληνικών κειμένων έγινε από ομάδα συνεργατών της «Καθημερινής», αποτελούμενη από τους: Απόστολο Ηλιάδη, Δημήτρη Κοσμίδη, Μαριλίζα Μητσού και Κώστα Παπαντωνόπουλο. Επεξεργασία χαρτών και σελιδοποίηση ατελιέ «Καθημερινής»: Γ. Νικολαΐδης.

Πηγές εικονογράφησης: *εξώφυλλο* Werner Forman Archive· σσ. 4-5 Michael Holford· σ. 6 *Α*, Robert Harding Picture Library· σ. 7 *κάτω* Michael Holford· σ. 8 *Α-Γ* Egyptian Museum, Τουρίνο (Chomon Perino)· σ. 9 Michael Holford/ British Museum, *Β-Ε* British Museum, *ΣΤ* Kunsthistorisches Museum, Βιέννη (Meyer), *Ζ-Η* Michael Holford/ British Museum, *Θ* Robert Harding Picture Library, *Ι-Κ* Michael Holford/ British Museum, *κάτω* Φωτογραφίες Sonia Halliday· σ. 10 *Α-Β* Robert Harding Picture Library, *Γ* Werner Forman Archive· σ. 12 *επάνω* Giraudon, Παρίσι· σ. 13 *επάνω δεξιά* J. Vertut, Γαλλία.

Πρώτη έκδοση ως ένθετο *The Times* 1989.

© Times Books Limited, 16 Golden Sqare, London W1R 4BN.

Χορηγός:

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εξώφυλλο: Αγαλμα του Χεφρήνου, 4η δυναστεία φαραώ, απεικονισμένου με τον θεό-γεράκι, Χορόν, να απλώνει τα φτερά του γύρω από το κεφάλι του βασιλιά (περ. 2500 π.Χ.)

Εισαγωγή

Ο πολιτισμός της Αρχαίας Αιγύπτου, που διατήρησε την απαράμιλλη πολιτισμική του καθαρότητα για περισσότερα από τρεις χιλιάδες χρόνια, ασκούσε πάντοτε γοητεία στη Δύση, όχι μόνο για τα μοναδικά αρχιτεκτονικά και καλλιτεχνικά του επιτεύγματα, αλλά και επειδή είχε συνδεθεί, ήδη από τους αρχαίους Ελληνες, με βασανιστικές ιδέες εσωτερικής σοφίας και δύναμης. Στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη, η Αίγυπτος αποτελούσε ήδη συναρπαστικό αντικείμενο μελέτης, ενώ η εισαγωγή αιγυπτιακών τεχνουργημάτων και γλυπτών από τους Ρωμαίους και η απομίμηση αιγυπτιακών μορφών -όπως ο οβελίσκος και η πυραμίδα- τροφοδότησαν το ενδιαφέρον των λογίων της Αναγέννησης γι' αυτό τον μυστηριώδη αρχαίο πολιτισμό. Η μαγική έλξη που ασκούσαν οι Αιγύπτιοι στη Δύση, χρονολογημένη από εκείνα τα χρόνια, κορυφώθηκε με την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο το 1798 και τη συνακόλουθη έξαρση του ενδιαφέροντος για την Αίγυπτο, που προανήγγελλε τη γένεση της Αιγυπτολογίας: κατά τα μέσα του 19ου αι. η Αίγυπτος είχε γίνει πειραματικό πεδίο «επιστημονικών» ανασκαφών, γενέτειρα της σύγχρονης αρχαιολογίας. Την ίδια εποχή η αιγυπτιακή επίδραση διαπότισε τη δυτική τέχνη και τα πρότυπά της: δημόσια κτίρια, όπως δικαστικά μέγαρα, φρούρια, εργοστάσια και νεκροταφεία, απηχούν τη μνημειώδη μεγαλοπρέπεια των ναών που ανακαλύφθηκαν τότε στις Θήβες, ενώ η επίπλωση, οι πορσελάνες ακόμη και η αρχιτεκτονική των κήπων φανέρωναν όλα αιγυπτιακές επιδράσεις. Η υιοθέτηση αιγυπτιακών ιδεών συνεχίστηκε και τον 20ό αι.: οι κινηματογράφοι αρ ντεκό της δεκαετίας του 1930 αξιοποίησαν αιγυπτιακά διακοσμητικά μοτίβα, αλλά ακόμη και η πρόσφατη κατασκευή της αμφιλεγόμενης γυάλινης πυραμίδας έξω από το Λούβρο μαρτυρεί ότι ο αρχαίος αυτός πολιτισμός δεν έχει χάσει τη σταθερή γοητεία του.

Εξίσου με τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του αιγυπτιακού πολιτισμού, η εσωτερική ζωή των αρχαίων Αιγυπτίων, όπως εκδηλώνεται στην πολυσύνθετη μυθολογία τους, στο πάνθεον και στην απόλυτη πίστη τους στο υπερπέραν, απέκτησε στέρεες ρίζες στη δυτική συνείδηση. Το γεγονός αυτό σχετίζεται αναμφίβολα με τις ερμητικές ιδιότητες της Αιγύπτου -ενός «χαμένου» πολιτισμού, αποκλεισμένου από τη νεότερη παιδεία της ευρωπαϊκής Δύσης με τη μετέπειτα επιβολή της ελληνιστικής, ρωμαϊκής και εν συνεχεία ισλαμικής κυριαρχίας- αλλά ασφαλώς οφείλεται και στις αναλογίες της με το αρχαιοελληνικό και ρωμαϊκό πάνθεον, καθώς και με τη χριστιανική πίστη στη μέλλουσα ζωή. Ωστόσο, το κατεξοχήν ενδιαφέρον για μας έγκειται στην αφθονία και την ποιότητα του υλικού που αποκάλυψαν οι αρχαιολόγοι και το οποίο μας προσφέρει μια γνώση, μοναδική στις λεπτομέρειές της, ενός αρχαίου πολιτισμού.

Θάνατος στον Νείλο

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι αντιλαμβάνονταν τις έννοιες της ζωής και του θανάτου με την πεζή τους σημασία: εφοδίαζαν τους νεκρούς με καθημερινά αντικείμενα και πολυτελή στολίδια, διακοσμούσαν τους τοίχους των τάφων με σκηνές θερισμού, κυνηγιού και γιορτών. Από τη διακόσμηση των τάφων μπορούμε να δούμε τους Αιγυπτίους όπως έβλεπαν ή θα ήθελαν να βλέπουν οι ίδιοι τον εαυτό τους, ενώ τα αντικείμενα που συνόδευαν τους νεκρούς συνιστούν άμεσα τεκμήρια τεχνικής, χειροτεχνίας και εμπορίου. Κατά παράδοξο τρόπο, από τους χώρους ταφής αντλούμε τις περισσότερες πληροφορίες για την καθημερινή ζωή στην αρχαία Αίγυπτο.

Οι Αιγύπτιοι πίστευαν πως ο τάφος ήταν, για το πνεύμα του νεκρού, αιώνια κατοικία που έπρεπε να παραμείνει ουσιαστικά άφθαρτη. Τα υπολείμματα τάφων και ταφικών ναών αφθονούν και είναι πολύ πιο γνωστά και αξιοπρόσεκτα από τις οικίες και τα ανάκτορα. Οι νεκρικοί θάλαμοι ήταν συνήθως λαξευμένοι στο βράχο, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα κτίσματα, που έπρεπε να διαρκέσουν όσο μια ανθρώπινη ζωή και επομένως απαιτούσαν λιγότερο στέρεα υλικά, όπως οι πλίνθοι.

Τα νεκροταφεία της αρχαίας Αιγύπτου, ιδίως όσα βρίσκονται στις διαδοχικές βασιλικές πρωτεύουσες, είναι από τα σημαντικότερα και τα πιο εντυπωσιακά στον κόσμο. Τα παλαιότερα βασιλικά νεκροταφεία βρίσκονταν στο βορρά, με κέντρο τις πυραμίδες στη δυτική όχθη του Νείλου, απέναντι από τη Μέμφιδα. Μια δεύτερη σειρά πυραμίδες κτίστηκε αργότερα κοντά στο Ελ Λιστ, όπου ήταν η πρωτεύουσα την εποχή του Μέσου Βασιλείου. Ωστόσο, το πιο φημισμένο ήταν το νεκροταφείο των Θηβών στη νότια Αίγυπτο, που χρονολογείται ουσιαστικά από τα χρόνια του Νέου Βασιλείου (1552-1069 π.Χ.), όταν οι Θήβες αποτελούσαν το κέντρο μιας αυτοκρατορίας που απλωνόταν από τη βόρεια Συρία ώς τη νότια Νουβία. Η ευημερία που είχε εξασφαλίσει η αυτοκρατορία επέτρεψε στους Αιγυπτίους να εξωραΐσουν τις ανατολικές Θήβες, την πόλη των ζωντανών, με τους μνημειακούς ναούς του Κάρνακ και του Λούξορ. Στην απέναντι όχθη του Νείλου, δημιουργήθηκε μια νεκρόπολη για να φιλοξενήσει τους τάφους των ευγενών, των αυλικών και των αξιωματούχων, και πίσω της, σε μιαν απόμερη κοιλάδα -την Κοιλάδα των Βασιλέων- τους τάφους των ίδιων των φαραώ.

Προσβλέποντας στην αιωνιότητα, οι Αιγύπτιοι βρήκαν μια μέθοδο να συντηρούν το ίδιο το σώμα του νε-

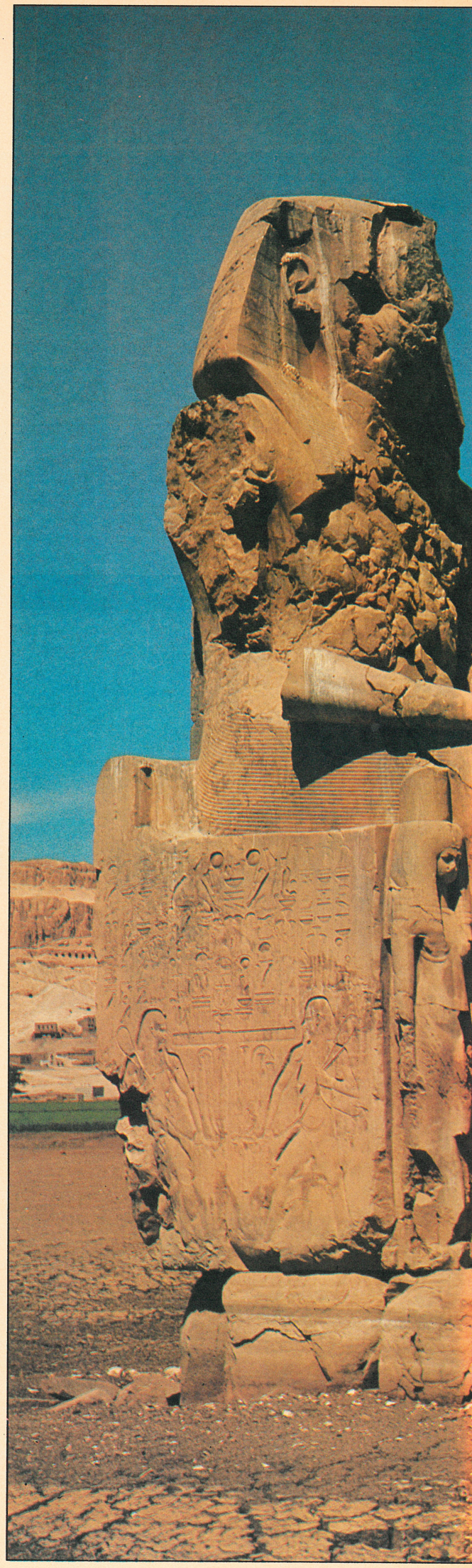

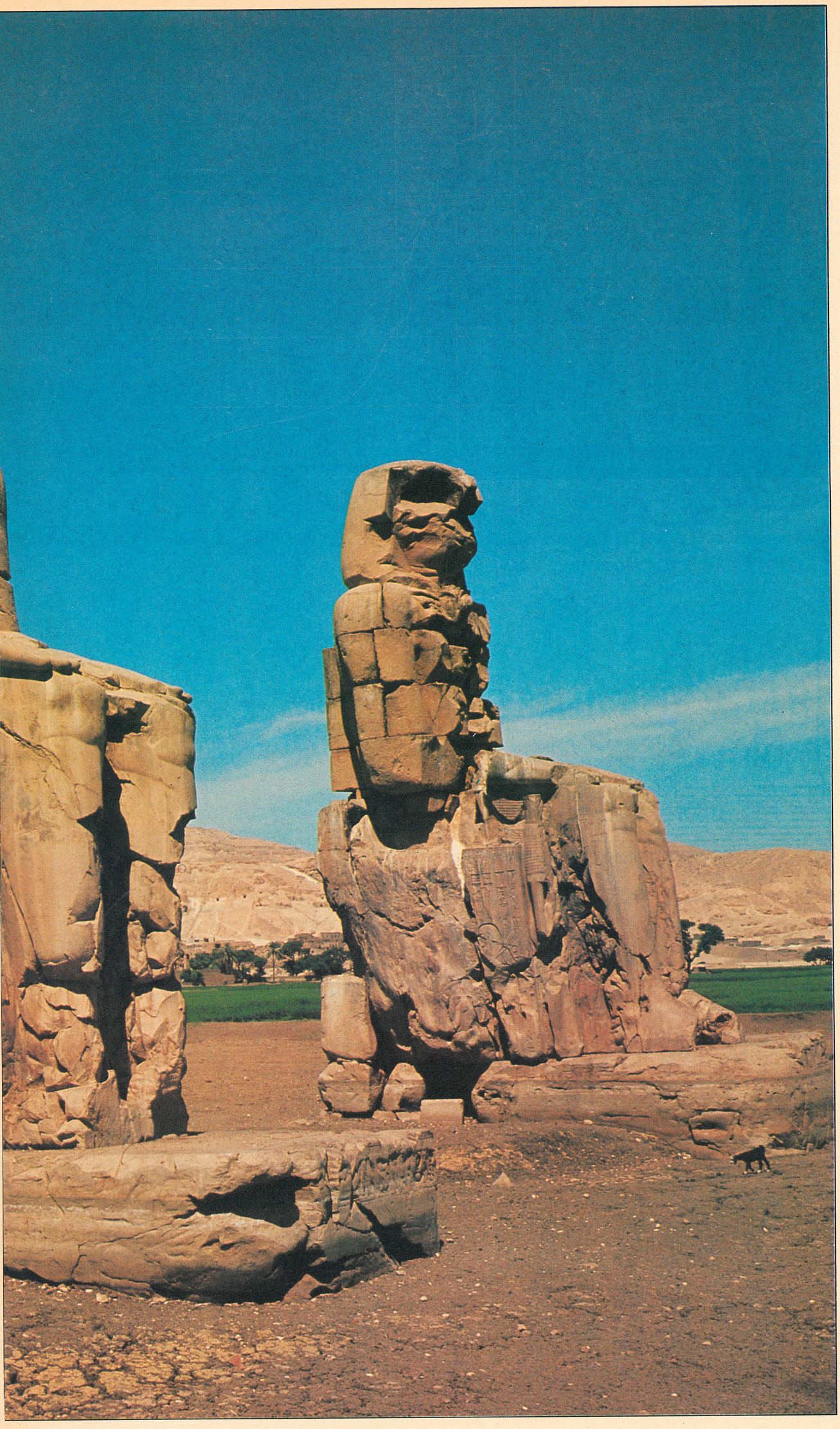

Επάνω: *Κολοσσοί του Μέμνονος, γιγαντιαία καθιστά αγάλματα του Αιγυπτίου ηγεμόνα Αμενχοτέπ Γ', που ανήκαν αρχικά στον ταφικό ναό του στις Θήβες (14ος αι. π.Χ)*

κρού. Η πρακτική αυτή προέκυψε ίσως από την εξαίρετη διατήρηση των ενταφιασμένων λειψάνων στην ξηρή άμμο της ερήμου. Οταν κατασκευάστηκαν μεγαλύτεροι τάφοι, το σώμα του νεκρού έχασε την άμεση επαφή με την άμμο και χρειάστηκε να διατηρηθεί με τεχνητά μέσα. Οι παλαιότερες μούμιες χρονολογούνται από την εποχή του Παλαιού Βασιλείου -την περίοδο των πυραμίδων-, και η τεχνική της ταρίχευσης βελτιωνόταν συνεχώς ώς το τέλος του Νέου Βασιλείου, όταν πια οι Αιγύπτιοι αποδέχτηκαν, ως φαίνεται, ότι η τέλεια διατήρηση του νεκρού ήταν ανέφικτη, και από τότε αρχίζει η παρακμή. Μολαταύτα οι μούμιες είναι συχνά τόσο καλά διατηρημένες, ώστε επιτρέπουν στους σύγχρονους ερευνητές να μελετούν τις ασθένειες που προσέβαλλαν τους αρχαίους Αιγυπτίους, δίνοντας έτσι μια νέα διάσταση στη μελέτη της αιγυπτιακής ιστορίας. Μαθαίνουμε, λ.χ., ότι οι μακρόβιοι φαραώ Αμενχοτέπ Γ' και Ραμσής Β' υπέφεραν από τα γερασμένα δόντια τους και από επώδυνα αποστήματα, ότι ο Τουταγχαμών πρέπει να σκοτώθηκε από κτύπημα στο κεφάλι και ότι ο Ραμσής Ε' έπασχε από ευλογιά, η οποία μάλλον διέκοψε τη σύντομη βασιλεία του.

Η ζωή στον Νείλο

Ο Νείλος, διασχίζοντας εύφορα εδάφη στο μέσο μιας ακατοίκητης ερήμου, ήταν η κύρια αρτηρία του εμπορίου και των επικοινωνιών στην αρχαία Αίγυπτο, και στις όχθες του, ή σε κοντινή απόσταση από αυτές, βρίσκονταν οι βασικές πόλεις και κωμοπόλεις. Αυτοί οι πλινθόκτιστοι οικισμοί συχνά καταστρέφονταν από τη μετέπειτα πυκνή δόμηση και έχουν αφήσει ελάχιστα ίχνη. Οπου έγιναν ανασκαφές, όπως στην Ελ Αμάρνα της Ανω Αιγύπτου, βρέθηκαν πρόχειροι και στενάχωροι οικισμοί που θα έδιναν την ίδια εντύπωση με τις πολυάνθρωπες και θορυβώδεις πόλεις της σημερινής Αιγύπτου. Είναι εμφανής η διάκριση ανάμεσα σε πλούσιες συνοικίες με πλατείς δρόμους και στέρεα σπίτια και σε φτωχές γειτονιές με μικρές και πυκνοκτισμένες κατοικίες.

Οι τεχνίτες της αρχαίας Αιγύπτου ήταν εξαιρετικά επιδέξιοι, και τα εργαστήριά τους αποτελούσαν κοινό γνώρισμα πόλεων και χωριών. Η ζωγραφική των τάφων απεικονίζει μεγάλη ποικιλία τεχνών: αγγειοπλαστική, υφαντική, ξυλουργική, λιθοχαρακτική, κατασκευή κοσμημάτων και ξύλινων σκευών, επεξεργασία δέρματος και μετάλλου. Οι ειδικευμένοι γραφείς, που οι υπηρεσίες τους είχαν καθοριστική σημασία για τη διοίκηση του κράτους, κατείχαν προνομιακή θέση.

Το θεμέλιο της αιγυπτιακής κοινωνίας που στήριζε τον γραφέα, τον ιερέα και τον τεχνίτη, ήταν όμως ο γεωργός. Σ' έναν τόπο περιστοιχισμένο από έρημο, μόνο οι ετήσιες πλημμύρες του Νείλου που άφηναν πίσω τους νερά και γόνιμα αποθέματα λάσπης, επέτρεπαν την καλλιέργεια της γης μέσα στην κοιλάδα του ποταμού. Την εποχή της πλημμύρας ή *ακχέτ* (Αύγουστος-Σεπτέμβριος) διαδεχόταν η εποχή του *περέτ* ή της βλάστησης, όταν τα νερά υποχωρούσαν, επιτρέποντας τη σπορά (Νοέμβριος-Φεβρουάριος). Ακολουθούσε η ξηρή περίοδος του *σεμού* ή της ανομβρίας, πριν από τις πλημμύρες (Μάρτιος-Αύγουστος). Αυτός ο ετήσιος γεωργικός κύκλος εικονογραφείται λαμπρά στη ζωγραφική των τάφων. Ποικίλες δραστηριότητες –όργωμα, σπορά, θερισμός- παριστάνονται εξιδανικευμένες, αν και συχνά παρεισφρύει μια ζωηρή ρεαλιστική πινελιά: νεαρές κοπέλες καβγαδίζουν και μαλλιοτραβιούνται την ώρα του θερισμού· ένας αγρεργάτης παρακινεί τους συντρόφους του «να επιταχύνουν το έργο τους, ώστε να γυρίσουν στα σπίτια τους μια ώρα αρχύτερα». Η ζωγραφική των τάφων δείχνει επίσης καθαρά τί προϊόντα καλλιεργούσαν οι Αιγύπτιοι. Η βασική σοδειά ήταν το σιτάρι και το κριθάρι, αλλά παρήγαν και λαχανικά, όπως φασόλια, φακές, μπιζέλια και κρεμμύδια, και φρούτα, όπως σταφύλια, σύκα και χουρμάδες. Χάρη στο ξηρό κλίμα της Αιγύπτου, διατηρήθηκαν πραγματικά υπολείμματα φαγητών, που τοποθετούνταν στους τάφους για να τρέφονται οι νεκροί: κόκαλα αρνιού, δοχεία με ξηραμένο ψάρι, καρβέλια ψωμί. Διασώθηκαν επίσης υφάσματα, ανάμεσα στα οποία πολυάριθμα σάβανα για μούμιες τυλιγμένα σε λινούς επιδέσμους.

Η πληθώρα και η ποικιλία των λειψάνων που άφησαν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι –από τα μεγαλειώδη μνημεία των πολεμιστών-φαραώ ώς τα δρεπάνια και τα άροτρα που χρησιμοποιούσαν οι γεωργοί στα χωράφια– προσφέρουν μια εξαιρετικά λεπτομερή εικόνα της ζωής και του θανάτου στην Αίγυπτο του απώτατου παρελθόντος. Παρά τη φθορά του χρόνου –την αποσάθρωση των πλινθόκτιστων πόλεων, την παραβίαση και τη σύληση των τάφων– έχουμε πολλές πληροφορίες για το πώς σκέφτονταν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, τί φορούσαν, τί έτρωγαν και πώς πέθαιναν. Αυτό το δεδομένο, καθώς και η συνέχεια μιας πολιτισμικής και καλλιτεχνικής παράδοσης που διατηρήθηκε επί 30 αιώνες και 31 δυναστείες, συνιστούν το μοναδικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η αρχαία Αίγυπτος για κάθε μελετητή του παρελθόντος.

ΟΡΟΙ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

νομός: Διοικητική μονάδα της αρχαίας Αιγύπτου. Κάθε νομός είχε τον δικό του θεό-προστάτη.
πάπυρος: Το κύριο μέσο γραφής που χρησιμοποιήθηκε στην Αίγυπτο από την εποχή του Παλαιού Βασιλείου ως τα πρώιμα χριστιανικά χρόνια. Τον κατασκεύαζαν με φύλλα από συμπιεσμένες και αποξηραμένες φλούδες του φυτού αυτού.
σαρκοφάγος: Λάρνακα από πέτρα, μολύβι, ξύλο ή τερρακότα που ήταν συχνά περίτεχνα διακοσμημένη.
ταρίχευση: Τεχνική διατήρησης του νεκρού: αφαιρούσαν πρώτα τα σπλάχνα και τον εγκέφαλο, έπειτα αρωμάτιζαν το σώμα και το αποξήραιναν μέσα σε ανθρακικό νάτριο. Τέλος, το τύλιγαν σε επιδέσμους και σε σάβανο από κανναβόπανο.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Η κοιλάδα του Νείλου

Στα τέλη της ύστερης περιόδου των Παγετώνων, πριν από 10.000 χρόνια περίπου, οι κάτοικοι της Κοιλάδας του Νείλου ήταν κυνηγοί-συλλέκτες, και τίποτε δεν προμήνυε ότι εκεί θα γεννιόταν, μέσα στις επόμενες χιλιετίες, ένας μεγάλος πολιτισμός. Ωστόσο, στις ημπότερες συνθήκες της περιόδου μετά τους παγετώνες, σημειώνεται αύξηση του πληθυσμού, που για να συντηρηθεί αρχίζει πιθανότατα να καλλιεργεί εγχώρια φυτά και να εξημερώνει ζώα. Ομως, τα εγχώρια είδη, όσο σημαντικά και αν ήταν, ασφαλώς δεν πρόσφεραν τις δυνατότητες του σιταριού και του κριθαριού που καλλιεργούνται την ίδια εποχή στην Εγγύς Ανατολή. Η εισαγωγή των σιτηρών στην Αίγυπτο γύρω στο 5200 πΧ. αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη της παραγωγικής γεωργίας, που βασίζεται στη γόνιμη ιλύ την οποία αποθέτουν οι ετήσιες πλημμύρες του Νείλου. Αυτός ο ετήσιος κύκλος πλημμύρας παρέμεινε η βάση της αιγυπτιακής αγροτικής ευημερίας ώς την κατασκευή του πρώτου φράγματος του Ασσουάν το 1902.

Η ενοποίηση της Αιγύπτου

Την περίοδο 5000-3000 π.Χ. διαμορφώνεται σταδιακά ένα ενιαίο αιγυπτιακό κράτος. Η ανάπτυξη τοπικών μονάδων, καθεμιά με τον δικό της θεόπροστάτη, ακολουθείται από τη δημιουργία ενός βασιλείου στην Ανω Αίγυπτο, που αντλούσε εν μέρει την ισχύ του από τον έλεγχο των πλούσιων μεταλλευμάτων της ερήμου που χωρίζει την Κοιλάδα του Νείλου από

περίοδος	*χρονολογία (π.Χ.)*	*κυριότεροι ηγεμόνες*	*μνημεία και γεγονότα*
Πρωτοδυναστική περίοδος	3000-2686		
	3000	Μήνης	Ιδρυση του αιγυπτιακού κράτους
Παλαιό Βασίλειο	2686-2181		
	2667-2648	Ζοσέρ	Βαθμιδωτή πυραμίδα της Σακκάρα
	2589-2566	Κουφού (Χέοψ)	Μεγάλη πυραμίδα της Γκίζας
	2558-2533	Χεφρήνος	Σφίγγα
Α΄ Ενδιάμεση περίοδος	2181-2040		
Μέσο Βασίλειο	2140-1786		
	1991-1962	Αμενεμχάτ Α΄	Πρωτεύουσα και πυραμίδα στο Ελ Λιστ
	1878-1841	Σέσωστρις Γ΄	Κατάκτηση της Νουβίας
Β΄ Ενδιάμεση περίοδος	1786-1552		
	1674		Οι βασιλείς των Υξώς ελέγχουν την Κάτω Αίγυπτο
Νέο Βασίλειο	1552-1069		
	1552-1527	Αμωσις	Εκδίωξη των Υξώς
	1506-1494	Τούθμωσις	Κατάκτηση Συρίας και Παλαιστίνης
	1490-1468	Χατσεψούτ	Ναός στο Ντέιρ ελ Μπάχρι
	1402-1364	Αμενχοτέπ Γ΄	Κολοσσοί του Μέμνονος
	1364-1347	Αχενατόν	Θρησκευτική αναταραχή· πρωτεύουσα στην Ελ Αμάρνα
	1347-1337	Τουταγχαμών	
	1290-1224	Ραμσής Β΄	Πόλεμος με τους Χιττίτες: μάχη του Καντές (1286 π.Χ.)· ναοί του Αμπού Σιμπέλ
	1194-1163	Ραμσής Γ΄	Ηττα των Λαών της Θάλασσας· ναός του Μεντινέτ Αμπού
Γ΄ Ενδιάμεση περίοδος	1069-664		
	1069-945		Τανιτική δυναστεία: πλούσιοι βασιλικοί τάφοι στην Τάνι
	712-664		Νουβική δυναστεία κυβερνά την Αίγυπτο
Υστερη περίοδος	664-332		
	570-526	Αμασις	Ελληνική αποικία στη Ναύκρατι
	525		Ο πέρσης βασιλιάς Καμβύσης κατακτά την Αίγυπτο
	521-486		Δαρείος Α΄: κατασκευή της πρώτης διώρυγας του Σουέζ
	404		Η Αίγυπτος ελευθερώνεται από την περσική κατοχή
	341-332		Νέα περσική κατοχή. Ο Μέγας Αλέξανδρος κατακτά την Αίγυπτο (332 π.Χ.)
	303-30		Δυναστεία των Πτολεμαίων· Μετά τη μάχη στο Ακτιο η Αίγυπτος γίνεται ρωμαϊκή επαρχία (31 π.Χ.)

ΠΑΛΑΙΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ
Η έρημος που περιβάλλει τον Νείλο, πλούσια σε πρώτες ύλες, παρέχει τεράστιους φυσικούς πόρους, καθώς επίσης μέταλλα και λίθο για τα μεγαλειώδη κτίσματα του Παλαιού Βασιλείου. Επιγραφές σε βράχους μνημονεύουν εκστρατείες έως το Σινά και τη Νουβία για την εξόρυξη χαλκού, κασσίτερου, χρυσού και καλλαΐτη. Ο κλοιός της ερήμου περιόριζε την επικοινωνία με άλλες χώρες και προστάτευε από ξένες επιδρομές, αυξάνοντας όμως την εξάρτηση της Αιγύπτου από τις τακτικές πλημμύρες του Νείλου. Τεκμήρια του ύστερου Παλαιού Βασιλείου μαρτυρούν τη γενική μείωση στην ετήσια στάθμη του νερού, επομένως και τον περιορισμό της πλημμύρας, φαινόμενα που οδήγησαν αναπόφευκτα σε λιμό, καθώς έπεσε η γεωργική παραγωγικότητα και διαταράχθηκε το οικοσύστημα του Νείλου.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΤΗΤΑ
Α *Ομάδα αγαλμάτων από το ναό της κοιλάδας, τμήμα του συμπλέγματος πυραμίδων του Μυκερίνου στην Γκίζα. Ο βασιλιάς πλαισιώνεται από δυο θεότητες, περ. 2500 π.Χ., σχιστόλιθος, ύψος περ. 90 εκ.*

A

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΑΘΑΥΤΟ ΠΥΡΑΜΙΔΑΣ

Οι πρώτοι αιγύπτιοι ηγεμόνες ενταφιάζονταν σε τάφους με επίπεδη στέγη, σε σχήμα πάγκου (μασταμπά). Γύρω στο 2650 π.Χ. ο μασταμπάς εξελίχθηκε στη Σακκάρα σε λίθινη βαθμιδωτή πυραμίδα. Ακολούθησε η μετάβαση στην καθαυτό πυραμίδα *(βλ. σχεδιάγραμμα κάτω)*. Οι περισσότερες καθαυτό πυραμίδες είχαν στο εσωτερικό τους μια βαθμιδωτή πυραμίδα που περιέβαλλε τον κεντρικό πυρήνα, παρέχοντας σταθερότητα στο οικοδόμημα. Οι «βαθμίδες» σχηματίζονταν με ογκόλιθους, ενώ οι απότομες πλευρές της πυραμίδας επικαλύπτονταν με υψηλής ποιότητας ασβεστόλιθο του Τούρα.

Κατά τα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ., την εποχή της νεκρόπολης της Γκίζας, η πυραμίδα εντάχθηκε σ' ένα περίτεχνο σύμπλεγμα, αποτελούμενο από ένα ναό της κοιλάδας σε κάποια απόσταση, ένα υπερυψωμένο μονοπάτι που τον συνέδεε με τον ταφικό ναό και συχνά δευτερεύουσες πυραμίδες.

Η βαθμιδωτή πυραμίδα Σακκάρα, Αίγυπτος περ. 2650 π.Χ.

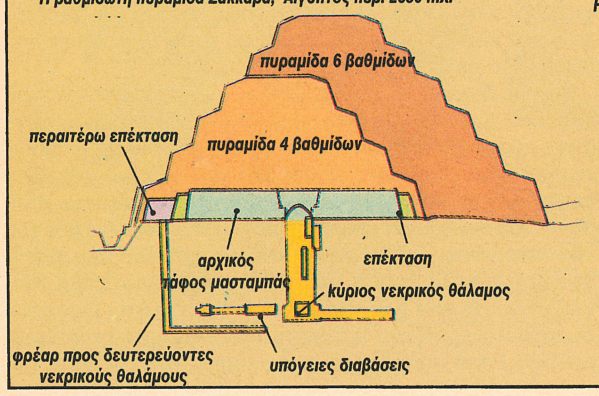

Η καθαυτό πυραμίδα του Μεϊντούν, Αίγυπτος περ. 2575 π.Χ.

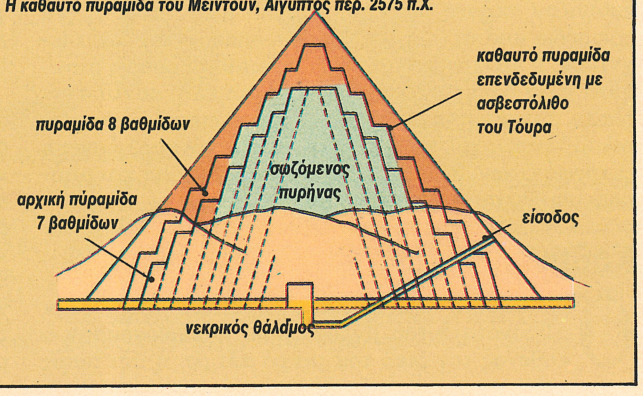

την Ερυθρά Θάλασσα. Μερικές παραδόσεις υπαινίσσονται ότι την ίδια περίπου εποχή αναπτύχθηκε ένα δεύτερο βασίλειο στην Κάτω Αίγυπτο, χάρη στα εύφορα βοσκοτόπια της περιοχής του Δέλτα. Ανεξάρτητα από την ύπαρξη αυτού του βασιλείου, βέβαιο είναι ότι λίγο μετά το 3000 π.Χ. η Κάτω Αίγυπτος κατακτήθηκε από τους ηγεμόνες της Ανω Αιγύπτου. Μια σχιστολιθική παλέτα εικονίζει από τη μια όψη τον βασιλιά Ναρμέρ να κτυπά τον εχθρό του, φορώντας το στέμμα της Ανω Αιγύπτου, ενώ από την άλλη όψη παριστάνεται, με το διπλό στέμμα της Ανω και της Κάτω Αιγύπτου, να επιθεωρεί μια σειρά αποκεφαλισμένα πτώματα. Αυτή η παλέτα θεωρείται ότι αναφέρεται στο γεγονός της κατάκτησης της Κάτω Αιγύπτου. Ωστόσο, ιδρυτής του ενιαίου αιγυπτιακού κράτους, γύρω στο 3000 π.Χ., ήταν ο Μήνης (Μενές), διάδοχος του Ναρμέρ, ο οποίος έκτισε τη νέα πρωτεύουσα, τη Μέμφιδα, στη συμβολή Ανω και Κάτω Αιγύπτου. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι γι' αυτόν το σκοπό χρειάστηκε να γίνει μεγάλη εκτροπή της κοίτης του Νείλου –το πρώτο μεγάλο επίτευγμα της αιγυπτιακής υδρομηχανικής. Την ίδια περίπου εποχή εφευρέθηκε η ιερογλυφική γραφή και υιοθετήθηκαν πολλές από τις συμβάσεις που έμελλε να χρησιμοποιηθούν στην αιγυπτιακή τέχνη τις επόμενες τρεις χιλιετίες.

Η Αίγυπτος την εποχή των Πυραμίδων

Ο Μήνης, ιδρυτής του αιγυπτιακού κράτους, ήταν ο πρώτος βασιλιάς της πρώτης από τις 31 αιγυπτιακές δυναστείες που κυβέρνησαν την Αίγυπτο ώς την κατάκτησή της από τον Μέγα Αλέξανδρο το 332 π.Χ. Οι δυο πρώτες αιγυπτιακές δυναστείες κατατάσσονται μαζί, με την κοινή ονομασία Πρωτοδυναστική περίοδος, και αντιπροσωπεύουν μια κρίσιμη φάση διαμόρφωσης που οδήγησε στην πρώτη πλήρη άνθιση του αιγυπτιακού πολιτισμού στο Παλαιό Βασίλειο.

Τα πιο εντυπωσιακά μνημεία του Παλαιού Βασιλείου της Αιγύπτου είναι τα νεκροταφεία-πυραμίδες στη δυτική όχθη του Νείλου, κοντά στην πρωτεύουσα Μέμφιδα. Η πρώτη αιγυπτιακή πυραμίδα ήταν η βαθμιδωτή πυραμίδα, ύψους 62 μέτρων, που κτίστηκε στη Σακκάρα για τον βασιλιά Ζοσέρ γύρω στο 2650 π.Χ. Η βαθμιδωτή μορφή οφείλεται στη σταδιακή ανέγερση και επεξεργασία ενός απλούστερου τάφου με επίπεδη στέγη. Αρχιτέκτονας αυτού του πρώτου σημαντικού

Η ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΓΚΙΖΑΣ

1 Μεγάλη Πυραμίδα βάση περ. 230 τ.μ., ύψος 147 μ. Τρεις νεκρικοί θάλαμοι: ο πρώτος που ήταν κάτω από την επιφάνεια της γης αντικαταστάθηκε αργότερα από άλλον, στον κορμό της πυραμίδας, που επίσης εγκαταλείφθηκε για τον τρίτο και τελευταίο, στον οποίο οδηγεί η «Μεγάλη Στοά», ύψους 8,5 μ. και μήκους 47 μ., με τρεις καταπακτές από γρανίτη στην πάνω άκρη της. Μέσα στον νεκρικό θάλαμο βρέθηκε μια άδεια και ακάλυπτη σαρκοφάγος από κόκκινο γρανίτη. **2 Υπερυψωμένος δρόμος** κτισμένος σε ανάχωμα· μια υπόγεια διάβαση κάτω από το μονοπάτι επέτρεπε τη δίοδο χωρίς μεγάλη παράκαμψη. **3 Δευτερεύουσες πυραμίδες** των βασιλισσών, καθεμιά με έναν μικρό νεκρικό ναό στα ανατολικά της. Η βόρεια πυραμίδα ανήκε στην κυρίως βασίλισσα του Χέοπα, τη Μεριτίτη, και είχε παραπλεύρως μια κρύπτη πλοιαρίου. **4 Περιοχή μασταμπά** στα ανατολικά της πυραμίδας για στενούς συγγενείς· στα δυτικά για αξιωματούχους. **5 Λαξευτός τάφος της βασίλισσας Χετεφερές,** μητέρας του Χέοπα· ο μοναδικός απαραβίαστος τάφος του Παλαιού Βασιλείου, με αλαβάστρινη σαρκοφάγο, πλούσια νεκρικά εφόδια, όπως επίχρυσα έπιπλα, και σπλάχνα, αλλά χωρίς μούμια. **6 Πυραμίδα του Χεφρήνου** με βάση περ. 216 τετρ.μ. και ύψος 144 μ. Ο νεκρικός θάλαμος περιείχε ορθογώνια σαρκοφάγο από στιλβωμένο γρανίτη και είχε δυο εισόδους με καταπακτές από γρανίτη. **7 Νεκρικός ναός** με ιερό όπου τοποθετούνταν καθημερινά αναθήματα τροφίμων και ποτού για τους νεκρούς. **8 Υπερυψωμένος δρόμος** μήκους πάνω από 0,4 χλμ, με εσωτερική ανάγλυφη διακόσμηση στους τοίχους. Οροφή από λίθινες πλάκες με οριζόντιες σχισμές στο μέσο για να περνά το φως. Ο περίκλειστος δρόμος εξασφάλιζε την καθαρότητα του βασιλικού σώματος κατά τη μεταφορά του από το ναό της κοιλάδας στην πυραμίδα. **9 Ο ναός της κοιλάδας** χρησίμευε προφανώς στον εξαγνισμό και την ταρίχευση του βασιλικού σώματος. **10 Γιγαντιαία Σφίγγα** σκαλισμένη σε βράχο από ασβεστόλιθο· έχει τη μορφή καθισμένου λιονταριού με ανθρώπινο κεφάλι και βασιλικό κάλυμμα. Μήκος 73 μ. και ύψος 20 μ. Αρχικά θα ήταν καλυμμένη από χρωματισμένο γύψο. **11 Τάφος της Χαμερερνεμπτί Α'**, της κυρίως βασίλισσας του Χεφρήνου. **12 91 στοές** από ασβεστόλιθο επικαλυμμένο με λάσπη, ίσως καταλύματα λιθοδόμων και εργατών που δούλευαν στην πυραμίδα. **13 Πυραμίδα του Μυκερίνου** 108 τ.μ. και ύψος 66 μ. Θάλαμος λαξευμένος στο βράχο, στον οποίο οδηγεί ένας επικλινής διάδρομος με τρεις καταπακτές από γρανίτη· περιέχει ορθογώνια σαρκοφάγο από βασάλτη. **14 Πυραμίδα της Χαμερερνεμπτί Β'**, βασίλισσας του Μυκερίνου.

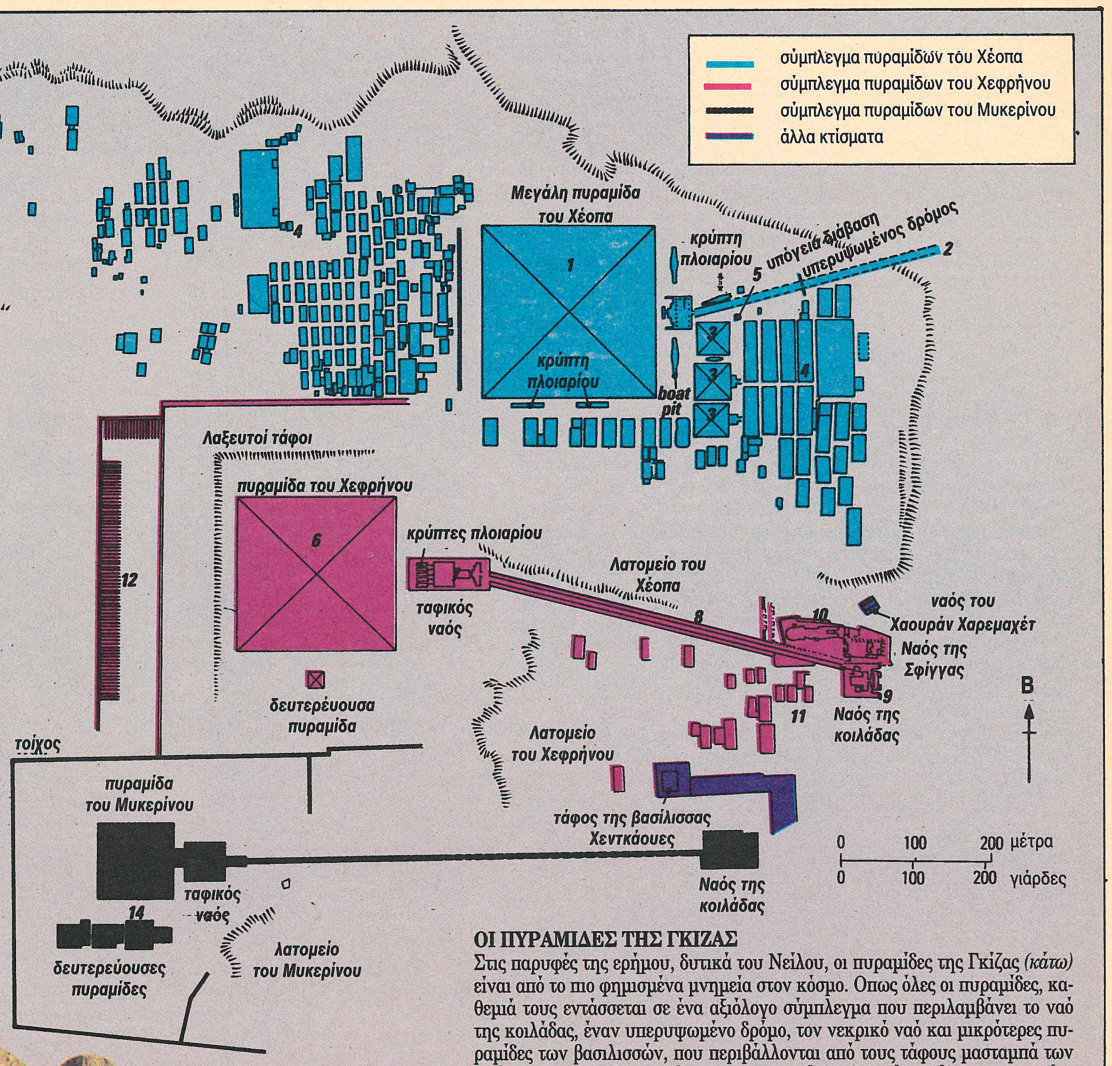

ΟΙ ΠΥΡΑΜΙΔΕΣ ΤΗΣ ΓΚΙΖΑΣ

Στις παρυφές της ερήμου, δυτικά του Νείλου, οι πυραμίδες της Γκίζας *(κάτω)* είναι από το πιο φημισμένα μνημεία στον κόσμο. Οπως όλες οι πυραμίδες, καθεμιά τους εντάσσεται σε ένα αξιόλογο σύμπλεγμα που περιλαμβάνει το ναό της κοιλάδας, έναν υπερυψωμένο δρόμο, τον νεκρικό ναό και μικρότερες πυραμίδες των βασιλισσών, που περιβάλλονται από τους τάφους μασταμπά των ιερέων και των αξιωματούχων - μια σωστά σχεδιασμένη πόλη των νεκρών. Κρύπτες στη βάση των πυραμίδων περιείχαν διαλυμένα πλοιάρια, που, ως αναπόσπαστο μέρος της ζωής στον Νείλο, θεωρούνταν αναγκαία στο υπερπέραν· οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι ο νεκρός βασιλιάς θα αρμένιζε στον ουρανό με τον βασιλιά ήλιο. Παρά τα αυστηρά μέτρα προφύλαξης (φραξίματα με μπάζα και καταπακτές από γρανίτη) όλες οι πυραμίδες του Παλαιού Βασιλείου παραβιάστηκαν και συλήθηκαν, πιθανότατα πριν από το 2000 π.Χ.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ

λίθινου κτίσματος στην Αίγυπτο ήταν ο Ιμχοτέπ, και το επίτευγμά του εκτιμήθηκε τόσο ώστε ο ίδιος έφθασε αργότερα να λατρεύεται σαν θεός. Ο βασιλικός νεκρικός θάλαμος ήταν λαξευμένος στο βράχο, κάτω από την πυραμίδα, ενώ η ίδια η πυραμίδα εντασσόταν σ' ένα ορθογώνιο σύμπλεγμα από ομοιώματα κτισμάτων με στέρεους πυρήνες, που είχαν κτισθεί για να χρησιμοποιηθούν από το βασιλιά στη μετά θάνατο ζωή.

Μέσα σε λίγες δεκαετίες η μορφή της βαθμιδωτής πυραμίδας αντικαταστάθηκε από την ανάπτυξη της καθαυτό πυραμίδας, που αποτέλεσε το αναπαυτήριο όλων σχεδόν των υπόλοιπων βασιλέων του Παλαιού Βασιλείου, αλλά και του Μέσου Βασιλείου. Οι πιο φημισμένες είναι οι πυραμίδες της Γκίζας, που περιλάμβαναν τη Μεγάλη Πυραμίδα του Κουφού (ή Χέοπα, 2589-2566 π.Χ.), την πυραμίδα και τη σφίγγα του Χεφρήνου (2558-2533 π.Χ.), και τη μικρότερη πυραμίδα του Μυκερίνου (2532-2504 π.Χ.), μαζί με τις ακόμη μικρότερες πυραμίδες των βασιλισσών τους και τους λαξευτούς τάφους με επίπεδη στέγη των συγγενών και των αυλικών τους. Οι πυραμίδες της Γκίζας ήταν συμπαγή οικοδομήματα –η Μεγάλη Πυραμίδα έχει ύψος 147 μέτρα και αποτελείται από περίπου 2,3 εκατομμύρια ογκόλιθους που ζυγίζουν 2,5 τόνους ο καθένας. Οι εργασίες στις πυραμίδες πρέπει να γίνονταν όσο διαρκούσαν οι ετήσιες πλημμύρες του Νείλου, μεταξύ Ιουλίου και Οκτωβρίου, όταν ο αγροτικός πληθυσμός ήταν κατά το πλείστον άεργος. Εκτιμάται ότι, στα 23 χρόνια της βασιλείας του Χέοπα, οι εργάτες έπρεπε να κουβαλούν, να μεταφέρουν και να στήνουν κάθε εργάσιμη ημέρα 1.100 ογκόλιθους ώστε να ολοκληρωθεί εγκαίρως η πυραμίδα για τον ενταφιασμό του Χέοπα. Ανεξάρτητα από την εκμετάλλευση της εργασίας δούλων, αυτό το εντυπωσιακό επίτευγμα αποτελεί εξαιρετικό τεκμήριο όχι μόνο του ελέγχου που ασκούσε στο λαό των Αιγυπτίων ο βασιλιάς θεός, αλλά και της απόλυτης συνέχειας και ισχύος του αιγυπτιακού πολιτικού συστήματος εκείνη την εποχή.

Την περίοδο του Παλαιού Βασιλείου, η Αίγυπτος ήταν ένα θεοκρατικό κράτος στο οποίο ηγεμόνευε ένας θεϊκός βασιλιάς. Η πίστη στη μετά θάνατο ζωή συνιστούσε θεμελιακό θρησκευτικό δόγμα: αυλικοί και βασιλείς έκτιζαν περίτεχνους τάφους για να εξασφαλίσουν τη μετά θάνατο ζωή και τους εφοδίαζαν με τις περισσότερες δυνατές ανέσεις. Οι μή βασιλικοί τάφοι ήταν διακοσμημένοι με ανάγλυφα και τοιχογραφίες που εικόνιζαν σκηνές του καθημερινού βίου, πολύ συχνά επεισόδια από τη ζωή του νεκρού, όπως η επιστασία τεχνιτών, ή δραστηριότητες που θα επιθυμούσε νά συνεχίσει μετά θάνατο, λ.χ. το κυνήγι στα έλη, κοντά στον Νείλο. Στις καθημερινές εργασίες που εικονίζονταν περιλαμβάνεται η παραγωγή τροφής -αγροκαλλιέργεια, εκτροφή ζώων, θερισμός, παρασκευή ψωμιού και μπύρας- που θα συντηρούσε με μαγικό τρόπο τον νεκρό.

Καθημερινή ζωή

Ο πληθυσμός της αρχαίας Αιγύπτου ήταν στην πλειονότητά του αγρότες που καλλιεργούσαν ο καθένας τον δικό του μικρό κλήρο, ή πακτωτές και αγρεργάτες στα κτήματα του βασιλιά, του ναού και των ευγενών. Οι βασικές τους σοδειές ήταν σιτάρι και κριθάρι, που χρησιμοποιούνταν αντίστοιχα για την παρασκευή ψωμιού και μπύρας –τα δυο κύρια είδη διατροφής των αρχαίων Αιγυπτίων. Ενα άλλο σημαντικό προϊόν ήταν το λινάρι, που χρησίμευε στην κατασκευή λινών υφασμάτων. Σε μικρά περιβόλια καλλιεργούσαν λαχανικά, όπως μαρούλια και φακές, ενώ στα μεγάλα κτήματα είχαν αμπέλια. Εξέτρεφαν επίσης βοοειδή και πουλερικά για το κρέας τους. Οταν έφθανε ο καιρός της σοδειάς στους αγρούς, οι φοροελεγκτές υπολόγιζαν τις ποσότητες και καθόριζαν την εισφορά κάθε ιδιοκτήτη. Οι φόροι αυτοί καταβάλλονταν σε είδος, ανάλογα με τη σοδειά, και αποθηκεύονταν στις σιταποθήκες του κράτους. Υπό ομαλές συνθήκες θα υπήρχαν αρκετές προμήθειες για ολόκληρο τον πληθυσμό, και μάλιστα με εφεδρικό πλεόνασμα. Ωστόσο η χαμηλή στάθμη του Νείλου είχε κάποτε ως αποτέλεσμα τη χαμηλή απόδοση σοδειάς, δημιουργώντας συνθήκες λιμού.

Την καθημερινή ζωή του μέσου Αιγυπτίου την επιτηρούσε μια ιεραρχία αξιωματούχων. Ο βασιλιάς ήταν στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας. Συνήθως κληρονομούσε το αξίωμά του από τον πατέρα του, αλλά σε περιόδους αναταραχής η κυρίαρχη δυναστεία μπορούσε να ανατραπεί, παραχωρώντας τη θέση της σε μια νέα οικογένεια συχνά στρατιωτικής προέλευσης. Υπεύθυνοι για τη διοίκηση ήταν δύο ανώτατοι αξιωματούχοι, ένας για την Ανω και ένας για την Κάτω Αίγυπτο. Σε κατώτερες ιεραρχικά βαθμίδες υπήρχαν πολυάριθμοι βασιλικοί υπάλληλοι, από επόπτες του θησαυροφυ-

Η ΖΩΗ ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ

Το χωριό Ντερ ελ Μεντίνα στις δυτικές Θήβες *(κάτω)* κτίστηκε γύρω στο 1500 π.Χ. για να στεγάσει τους εργάτες που απασχολούνταν στην κατασκευή των βασιλικών τάφων. Το χωριό περιστοιχιζόταν από ένα ανθεκτικό πλίνθινο τείχος, το οποίο επεκτεινόταν όσο αύξαινε ο πληθυσμός. Στη μεγαλύτερη ακμή του, τον 13ο αι. π.Χ., είχε περίπου 70 σπίτια στον περίβολό του και άλλα 40-50 εξωτερικά. Τα σπίτια ήταν πλίνθινα, μερικά με πέτρινα θεμέλια, και συνήθως μακρόστενα. Στο τυπικό σπίτι, το μπροστινό δωμάτιο έβλεπε κατευθείαν στο δρόμο και περιείχε σε μία γωνία ένα περίκλειστο πλίνθινο ιερό ή ένα κρεβάτι τοκετού, στο οποίο οδηγούσαν μερικά σκαλοπάτια. Το δεύτερο ή κύριο δωμάτιο ήταν ψηλότερο και είχε στον τοίχο μια κόγχη ή ψευδοθύρα, που χρησίμευε ως ιερό. Υπήρχε επίσης ένα χτιστό ντιβάνι με σκαλοπάτια από κάτω που οδηγούσαν σε υπόγεια αποθήκη. Πίσω ήταν το υπνοδωμάτιο από τη μια μεριά, και από την άλλη ένας διάδρομος-εργαστήριο, μια σκάλα προς την οροφή και μια σκεπαστή αυλή, η κουζίνα, μ' ένα πιθάρι για τη φύλαξη των σιτηρών και ένα φούρνο για το ψήσιμο του ψωμιού. Στο πίσω μέρος μερικών σπιτιών υπήρχε κατώγι όπου αποθήκευαν τα κεραμικά σκεύη. Οι τοίχοι και τα δάπεδα στα κεντρικά δωμάτια ήταν μερικές φορές σοβατισμένα, και συχνά είχαν τοιχογραφίες.

Στο χωριό και στα περίχωρά του βρέθηκαν χιλιάδες όστρακα (θραύσματα ασβεστόλιθου ή πηλού) με πρόχειρες επιγραφές. Μερικά ήταν πεταμένα σ' έναν μεγάλο λάκκο έξω από τα τείχη, στο βορινό τμήμα, ένα είδος σκουπιδότοπου για παλιές επιγραφές. Τα σημαντικότερα έγγραφα πρέπει να τα έγραφαν σε πάπυρο, που ήταν εύκολο να φυλαχθεί για μελλοντική χρήση και, στην ανάγκη, να σβηστεί για να ξαναγραφτεί. Τα τόσα όστρακα μαρτυρούν ότι το μορφωτικό επίπεδο στο χωριό ήταν ασυνήθιστα υψηλό. Οι κάτοικοι ήταν όμως ειδικευμένοι τεχνίτες, ενώ πιθανότατα από τον υπόλοιπο αγροτικό πληθυσμό λίγοι μόνο ήξεραν να διαβάζουν και να γράφουν.

Α *κασέλα για λινά,* **Β** *κάθισμα και* **Γ** *ξύλινο σκαμνί αποχωρητηρίου από τον τάφο του Χα, αρχιεργάτη στο Ντερ ελ Μεντίνα, περ. 1440 π.Χ.*

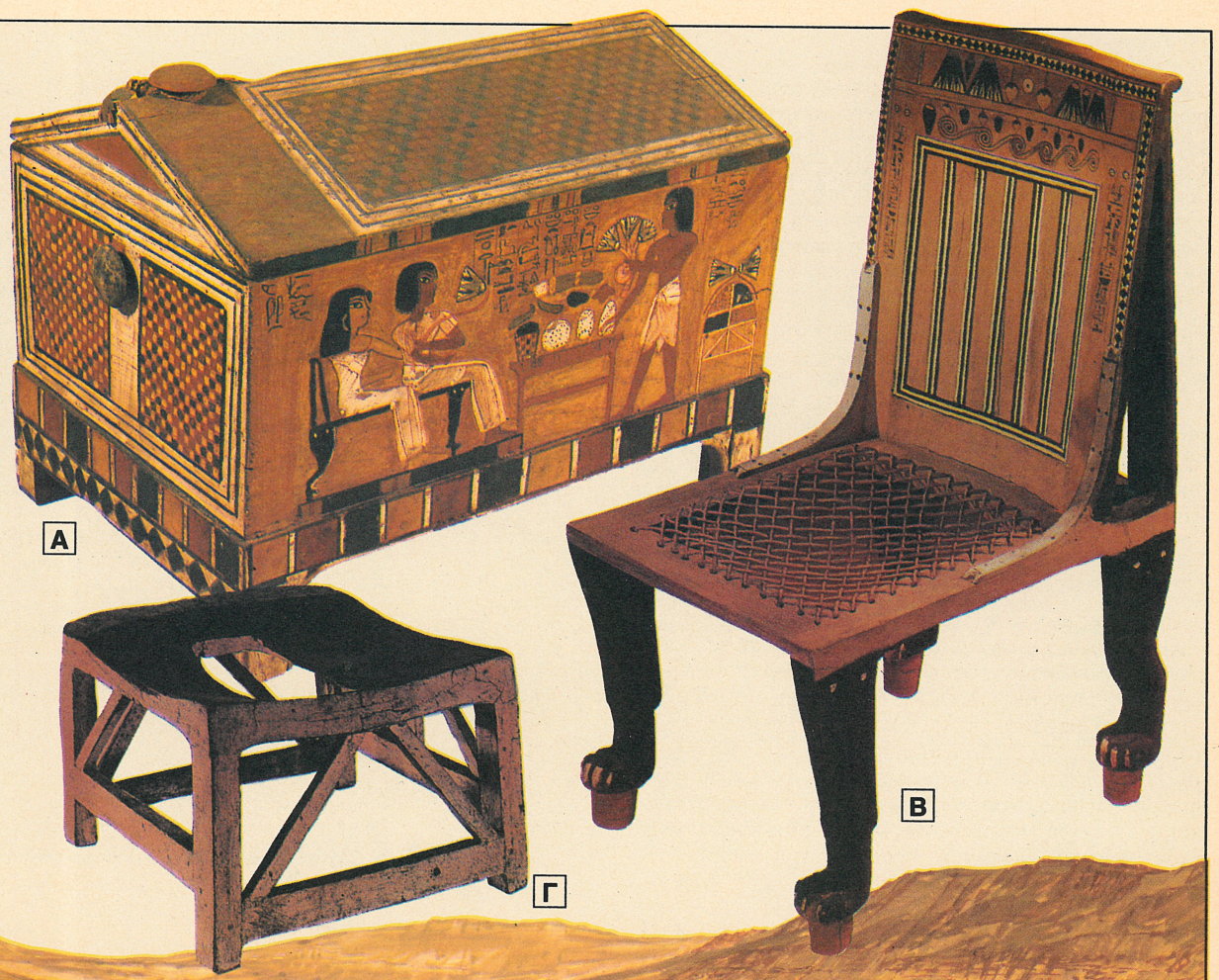

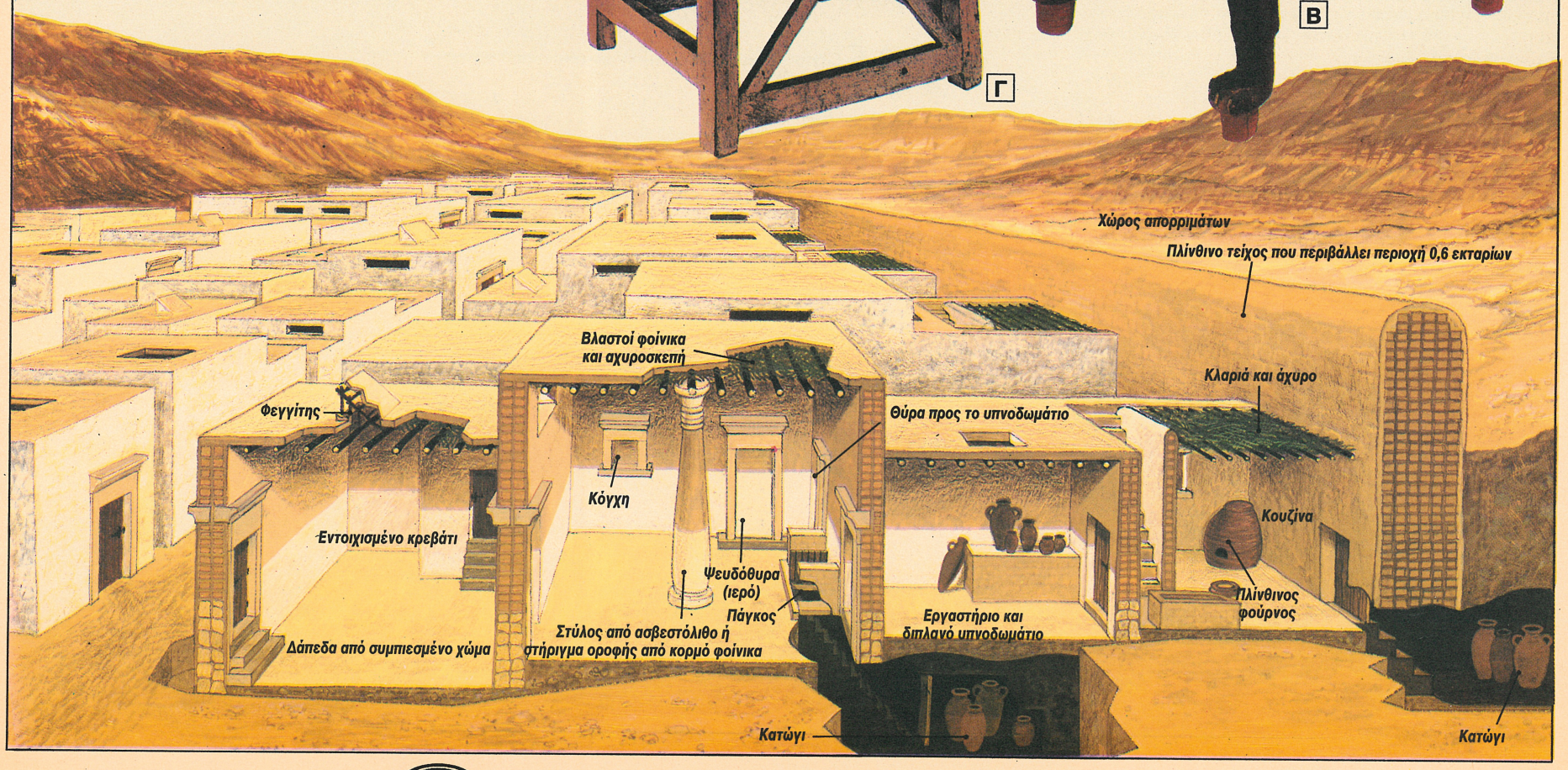

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

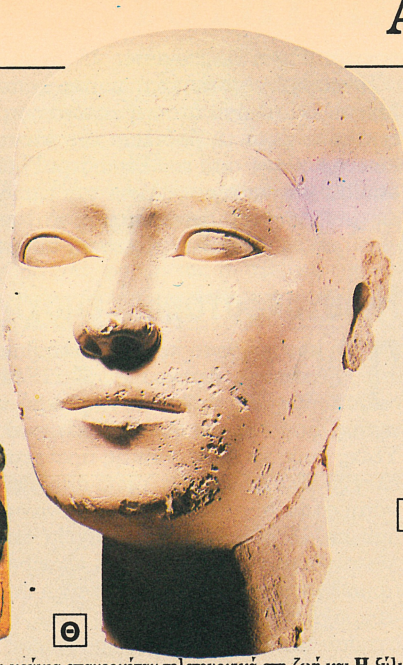

Η ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟ ΖΩΗ
Τα νεκρικά αντικείμενα φανερώνουν τη μέριμνα θανάτου των Αιγυπτίων. **Δ** *Ειδώλιο του Σάμπτι από τον τάφο του βασιλιά Σέτι Α΄, στις Θήβες, υποκατάστατο του νεκρού στη μετά θάνατο ζωή, περ. 1290 π.Χ., φαγέντσα, ύψος περ. 7,5 εκ.* **Ε** *Μικρό κεραμικό πιάτο με λινό σάκο που περιέχει νάτριο για ταριχεύσεις, περ. 1450 π.Χ., διάμετρος περ. 24 εκ.* **ΣΤ** *Κέρινο πιάτο με προστατευτικό μάτι ουτζάτ, για να καλύπτουν τις τομές του ταριχευτή, περ. 1000 π.Χ., πλάτος περ. 12 εκ.* **Ζ** *Αλαβάστρινος δίσκος με εργαλεία για την τελετή της Διάνοιξης του Στόματος, με την οποία η μούμια επανερχόταν τελετουργικά στη ζωή και* **Η** *ξύλινο ομοίωμα σκεπαρνιού για την ίδια τελετή, περ. 1450 π.Χ.* **Θ** *Εφεδρικό κεφάλι από την Γκίζα που τοποθετούνταν στον τάφο ως υποκατάστατο σε περίπτωση που θα καταστρεφόταν το κεφάλι της μούμιας, περ. 2500 π.Χ., λευκός ασβεστόλιθος, ύψος περ. 31 εκ.* **Ι** *Κανωπικά δοχεία από τον τάφο της Μεγάλης Ιέρειας Νεσχόν, στις Θήβες· σ' αυτά τοποθετούσαν ταριχευμένα σπλάχνα του νεκρού, περ. 980 π.Χ., πωρόλιθος και χρωματισμένο ξύλο, ύψος περ. 19 εκ.* **Κ** *Βαμμένο ξύλινο φέρετρο με τη μούμια ιέρειας των Θηβών, περ. 1050 π.Χ., ύψος μούμιας 1,64 μ.*

λακίου, της σιταποθήκης και των κοπαδιών έως κατώτεροι υπαλλήλοι, όπως ήταν οι δήμαρχοι. Κάθε σημαίνουσα υπηρεσία είχε το δικό της επιτελείο γραφέων, θυρωρών και άλλων βοηθών. Ο ανώτατος αξιωματούχος ήταν επίσης αρχικά υπεύθυνος για τη διαχείριση των εκτεταμένων κτημάτων του ναού, όπου λειτουργούσε μια δεύτερη χωριστή γραφειοκρατία. Ελάχιστο προσόν για μια θέση στη γραφειοκρατία ήταν η γενική γνώση της γραφής. Οικογένειες γραφέων μεταβίβαζαν την τέχνη τους από γενιά σε γενιά, ενώ οι τοπικοί γραφείς προσλάμβαναν πιθανότατα μαθητές.

Προνομιούχος μερίδα της κοινότητας ήταν οι πολυάριθμοι ιερείς που υπηρετούσαν τους μεγάλους ναούς των σπουδαιότερων θεών της Αιγύπτου. Εργο τους ήταν να εξευμενίζουν τους θεούς, τελώντας τις καθορισμένες ιεροτελεστίες στους ναούς. Κάθε μέρα έπρεπε να ανοιχτεί το τέμενος του θεού ή της θεάς, και το θεϊκό ομοίωμα να ντυθεί με καινούρια ρούχα και να τραφεί συμβολικά με ορεκτικά φαγητά. Στις ειδικές θρησκευτικές εορτές η θεότητα τοποθετούνταν σε κλειστό φορείο και μεταφερόταν από τους ιερείς στο προαύλιο του ναού, για να τη δει όλος ο λαός, στον οποίο απαγορευόταν η είσοδος στον καθαυτό ναό. Πέρα από τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, οι ιερείς διαχειρίζονταν την περιουσία των ναών. Οι ευνοούμενοι θεοί, όπως ο Αμμων Ρα, δέχονταν πλούσιες δωρεές από το στέμμα και κατείχαν μεγάλες εκτάσεις γης. Το αξίωμα του ιερέα ήταν συνήθως κληρονομικό, μολονότι οι βασιλείς είχαν τη δυνατότητα να παραχωρήσουν το ιερατικό αξίωμα σε ευνοούμενους αυλικούς και στρατιωτικούς ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες τους. Λόγω της ισχύος και του πλούτου ορισμένων ιερατείων, η απονομή του ιερατικού αξιώματος αποτελούσε μείζονα πολιτική απόφαση.

Γύρω στο 2400 π.Χ. η βασιλική εξουσία βρίσκεται σε παρακμή· η εξέλιξη αυτή καθρεφτίζεται στο μικρότερο μέγεθος των βασιλικών πυραμίδων. Η συνακόλουθη ισχυροποίηση των επαρχιακών κυβερνητών εκφράζεται επίσης στην αλλαγή των ταφικών ηθών τους. Πριν από το 2400 π.Χ. ενταφιάζονταν συνήθως σε αυλικά νεκροταφεία, δίπλα στις πυραμίδες των βασιλέων. Οσο περιοριζόταν η βασιλική εξουσία, οι κυβερνήτες άρχισαν να μετατρέπουν τις επαρχίες τους σε μικρά βασίλεια, και να ενταφιάζονται σε επιβλητικά νεκροταφεία με τάφους λαξευμένους στο βράχο, σε διάφορα επαρχιακά κέντρα κατά μήκος του Νείλου. Το τελικό πλήγμα κατά της εξασθενημένης μοναρχίας του Παλαιού Βασιλείου προήλθε από τον ίδιο τον Νείλο. Οι ετήσιες πλημμύρες ήταν πάντοτε ακανόνιστες, και η έκταση των αγρών κατά μήκος του ποταμού που αρδεύονταν και λιπαίνονταν από τις πλημμύρες του Νείλου δεν ήταν ποτέ σταθερή. Περί το 2150 π.Χ., ύστερα από μια περίοδο σταθερά χαμηλής στάθμης των υδάτων, άρχισε μισός αιώνας καταστροφικού λιμού που διέλυσε την παλαιά τάξη πραγμάτων.

Κατάρρευση και αποκατάσταση

Η ενενηντάχρονη βασιλεία του Πέπι Β΄ οδήγησε το Παλαιό Βασίλειο στο τέρμα του. Τους βραχύβιους διαδόχους του ακολούθησε η 7η δυναστεία - 70 βασιλείς που κυβέρνησαν επί 70 ημέρες, όπως την περιγράφει η μεταγενέστερη παράδοση- που συμπίπτει

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ
Το νερό, απαραίτητο για τη γεωργία της Αρχαίας Αιγύπτου, το έφερναν οι ετήσιες πλημμύρες του Νείλου. Το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου, οι γεωργοί αξιοποιούσαν το νερό που συγκρατούσαν από τις προηγούμενες πλημμύρες περίπλοκα συστήματα φραγμάτων και καναλιών, *(χάρτης δεξιά).* Από τον 14ο αι. π.Χ. άρχισαν να χρησιμοποιούνται αντλητικές μηχανές, όπως τα σαντούφ ή σακία, που επιβιώνουν και σήμερα σε μερικές περιοχές της κοιλάδας του Νείλου *(κάτω).* Ζωγραφιές και ομοιώματα σε τάφους δίνουν μια λεπτομερή εικόνα της αγροτικής ζωής στην Αρχαία Αίγυπτο. **Λ** *Ανάγλυφο σε σαρκοφάγο της βασίλισσας Καουίτ από το Ντερ ελ Μπαχρί, που δείχνει έναν άντρα να αρμέγει αγελάδα, 2040-1991 π.Χ.* **Μ** *Τοιχογραφία που εικονίζει τη μέτρηση ανά διετία των χηνών, από τον τάφο του Νεμπ Αμούν στις Θήβες, 1400 π.Χ., ασβεστόλιθος και γύψος, ύψος 71 εκ.* **Ν** *Νεκρικό ομοίωμα δύο ανδρών που οργώνουν με βόδια, 2000 π.Χ., ξύλο.*

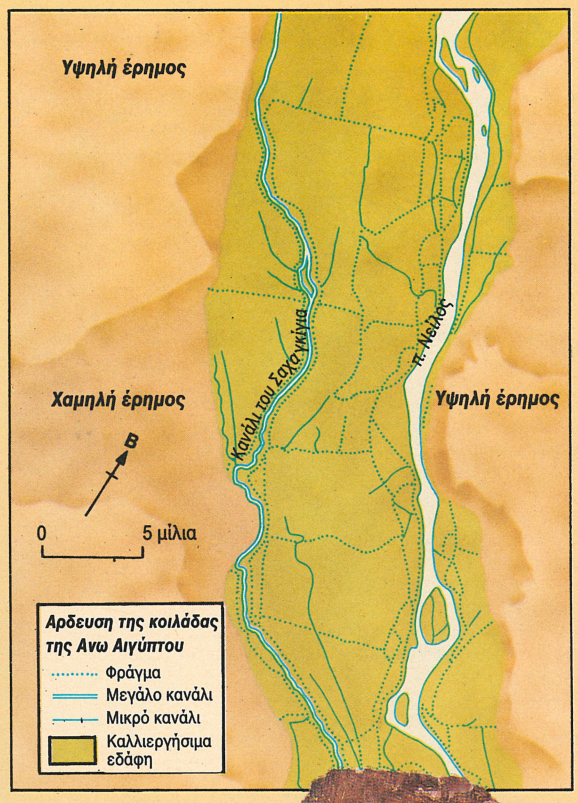

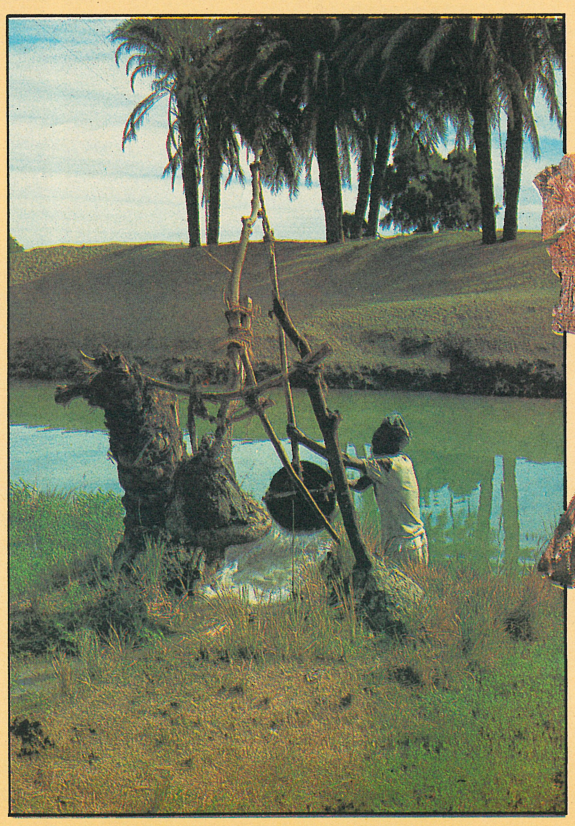

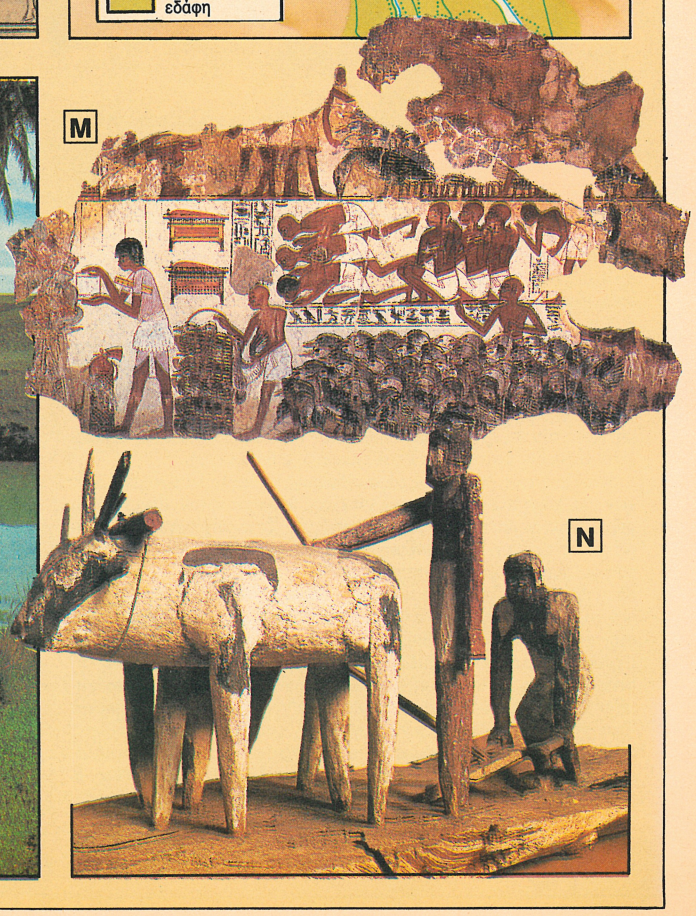

ΤΟ ΝΕΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

χωρίς αμφιβολία με την πλήρη κατάρρευση της κεντρικής εξουσίας. Ωστόσο, σε σύντομο χρονικό διάστημα, κάποιες τοπικές δυναστείες άρχισαν να ανταγωνίζονται για να κερδίσουν τη βασιλική εξουσία: κυβερνήτες επαρχιών ανακηρύχτηκαν βασιλείς και προσπαθούσαν να υπερισχύσουν έναντι των αντιπάλων τους. Τελικώς επικράτησε η Θηβαϊκή δυναστεία, η οποία υπό τον Μεντουχοτέπ Β' κατόρθωσε να ενοποιήσει ξανά όλη τη χώρα, γύρω στο 2040 π.Χ.

Η σταθερότητα επανήλθε με την άνοδο στο θρόνο του Αμενεμχέτ Α' (1991-1962 π.Χ.), που η βασιλεία του σφραγίζει την αρχή του Μέσου Βασιλείου, μια περίοδο ανανεωμένης ισχύος και ευημερίας για την Αίγυπτο. Κατά τη βασιλεία του Αμενεμχέτ Α' οικοδομήθηκε ένα νέο διοικητικό κέντρο στο Ιτγ Τόουι (Ελ Λιστ), 28 χιλιόμετρα νοτίως της Μέμφιδος. Σ' αυτή την περιοχή κτίστηκε ένα καινούριο συγκρότημα με βασιλικές πυραμίδες. Ο Αμενεμχέτ και οι έξι διάδοχοί του, από τους οποίους τρεις έφεραν το ίδιο όνομα και άλλοι τρεις ονομάζονταν Σέσωστρις, πραγματοποίησαν σημαντικά εγγειοβελτιωτικά και αρδευτικά έργα, ιδιαίτερα στη λεκάνη του Φαγιούμ, μια εκτεταμένη ελώδη περιοχή στα δυτικά του Νείλου, που χάρη στην κατασκευή φραγμάτων και καναλιών ενσωματώθηκε στο αγροτικό σύστημα του ποταμού. Προφανώς τα έργα αυτά σχεδιάστηκαν για να αποφευχθεί η επανάληψη των λιμών που μάστιζαν τη χώρα ώς τα τέλη του Παλαιού Βασιλείου. Παράλληλα αναβίωσαν και πλουτίστηκαν οι καλλιτεχνικές συμβάσεις του Παλαιού Βασιλείου, και οι καλές τέχνες, ιδιαίτερα η γλυπτική και η λιθοχαρακτική γνώρισαν νέα άνθηση· από τα καλύτερα δείγματα είναι τα ανάγλυφα που σώζονται στον δευτερεύοντα ναό του Σέσωστρι Α' στο Κάρνακ και τα κοσμήματα που βρέθηκαν στους τάφους των πριγκιπισσών στις πυραμίδες του Αμενεμχέτ Β' στο Νταχσούρ και του Σέσωστρι Β' στο Ελ Λαχούν.

Η κύρια στρατιωτική επιτυχία των ηγεμόνων του Μέσου Βασιλείου ήταν η κατάκτηση της Νουβίας, που ξεκίνησε κατά τη βασιλεία του Μεντουχοτέπ Β' και ολοκληρώθηκε από τον Σέσωστρι Γ' (1878-1841 π.Χ.), ο οποίος, για να εξασφαλίσει τον έλεγχό του προς νότον ώς τον Δεύτερο Καταρράκτη, κατασκεύασε μια σειρά φρούρια, των οποίων σώζονται ακόμη τα ερείπια.

Η αυτοκρατορική εποχή

Τη μακρόχρονη και ειρηνική βασιλεία του γιου του Σέσωστρι, Αμενεμχέτ Γ' (1844-1797 π.Χ.), ακολούθησε η βαθμιαία παρακμή της αιγυπτιακής ισχύος, που έφθασε στο ναδίρ της το 1674 π.Χ. όταν οι Υξώς, λαός παλαιστινιακής προέλευσης, απέκτησε τον έλεγχο του Δέλτα. Οι Υξώς παρέμειναν κυρίαρχη δύναμη στην Αίγυπτο πάνω από έναν αιώνα και υιοθέτησαν πολλά εθιμοτυπικά στοιχεία των αιγυπτίων βασιλέων. Εισήγαγαν επίσης το ελαφρό δίτροχο πολεμικό άρμα και το ισχυρό σύνθετο τόξο που τους εξασφάλισε υπεροχή. Γι' άλλη μια φορά, όμως, αυτοί που αποκατέστησαν τον ενιαίο έλεγχο της χώρας ήταν οι πρίγκιπες των Θηβών. Ο Αμωσις, ιδρυτής της ένδοξης 18ης δυναστείας κατόρθωσε να απωθήσει τους Υξώς από την πρωτεύουσά τους στο Δέλτα, Αβαρι, και τους καταδίωξε πέρα από το Σινά ώς την Παλαιστίνη. Η καθιερωμένη άποψη ότι η διακυβέρνηση των Υξώς ήταν σκληρή και καταπιεστική δεν επιβεβαιώνεται από σύγχρονες μαρτυρίες. Δεν υπάρχει ωστόσο αμφιβολία ότι έδωσε κίνητρα στους Αιγυπτίους να προστατεύσουν τα εδάφη τους από κάθε ξένη κυριαρχία, επιχειρώντας την κατάκτηση γειτονικών χωρών στη δυτική Ασία.

Η στρατιωτική και πολιτική εμπλοκή των Αιγυπτίων στην Παλαιστίνη και τη Συρία συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια του Νέου Βασιλείου, και εξισορροπήθηκε στο νότο με την ανάκτηση του ελέγχου στη Νουβία. Η αυτοκρατορική εξάπλωση σε τέτοια κλίμακα αποτελούσε νέα εξέλιξη για το αιγυπτιακό κράτος και του απέδωσε σημαντικό πλούτο. Ταυτόχρονα η διαφύλαξη της αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα στη νοτιοδυτική Ασία, απαιτούσε συχνές στρατιωτικές εκστρατείες και χορηγίες προς τους συμμάχους. Υπό το σκήπτρο πάντως των έξι βασιλέων-πολεμιστών που διαδέχθηκαν τον Αμωσι, η αιγυπτιακή αυτοκρατορία μεγάλωνε και ευδοκιμούσε. Ο Τούθμωσις Α' (1506-1494 π.Χ.) κατέκτησε ολόκληρη την Παλαιστίνη και τη Συρία με μια σειρά εντυπωσιακές εκστρατείες και επέκτεινε τα σύνορα του αιγυπτιακού ελέγχου ώς τον Ευφράτη προς βορράν και πέρα από τον Τέταρτο Καταρράκτη προς νότον. Τα ακρότατα αυτά όρια δεν επρόκειτο να ξεπεραστούν σε ολόκληρη την αιγυπτιακή ιστορία. Βασικός αντίπαλος του Τούθμωσι Α' στη Συρία ήταν το βασίλειο της Μιτάννι, με κέντρο του τις στέππες της βόρειας Μεσοποταμίας, το οποίο αντιστάθηκε με επιτυχία στην παραπέρα αιγυπτιακή επέκταση και μάλιστα, μετά το θάνατο του Τούθμωσι Α', κατόρθωσε να σφετερισθεί εδάφη που έλεγχαν ώς τότε οι Αιγύπτιοι. Πενήντα χρόνια αργότερα ο Τούθμωσις Γ' επιχείρησε να αποκαταστήσει τα σύνορα που είχε ορίσει ο Τούθμωσις Α'. Ωστόσο, παρά τη μεγάλη νίκη του στη Μεγιδδώ το 1457 π.Χ. (στην πρώτη μάχη που μαρτυρείται στην παγκόσμια ιστορία) και τις επιτυχίες του κατά των πόλεων-κρατών της Συρίας, δεν μπόρεσε να ανακτήσει τα έσχατα εδάφη του Τούθμωσι Α'.

Εκείνη την περίοδο η αυτοκρατορική επέκταση ενίσχυσε την εξουσία του στρατού. Η Αίγυπτος διέθετε πλέον μόνιμο τακτικό στρατό, αποτελούμενο από κληρωτούς και εθελοντές, παρέχοντας έτσι ένα μέσο προαγωγής και στον πιο ταπεινό χωρικό, αν είχε τα αναγκαία προσόντα και έβρισκε τον κατάλληλο προστάτη.

Κοιλάδα των Βασιλέων: βασιλικοί τάφοι

Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Κλειδί για τους τάφους *(δεξιά)* Οι Θήβες, η νότια πρωτεύουσα της Αιγύπτου την εποχή του Νέου Βασιλείου (περ. 1560-1085 π.Χ.), χωρίζονταν σε δύο τμήματα από τον ποταμό Νείλο. Στην ανατολική όχθη του ποταμού βρίσκεται το κέντρο της αρχαίας πόλης, που χρονολογείται από το 3000 π.Χ., και στην άλλη όχθη η νεκρόπολη των δυτικών Θηβών. Ελάχιστα ερείπια απομένουν σήμερα, στην ανατολική όχθη, από την άλλοτε επιβλητική πόλη –μόνο ο γιγαντιαίος περίβολος του ναού του Κάρνακ και ο μικρότερος του Λούξορ, που χτίστηκε τη 2η χιλιετία π.Χ. Κατά μήκος της βραχώδους δυτικής όχθης ήταν κτισμένοι οι ταφικοί ναοί, που τους περιέβαλαν οι πελεκημένοι στο βράχο και πλούσια διακοσμημένοι τάφοι ευγενών και αυλικών. Οι μονάρχες του Νέου Βασιλείου ενταφιάζονταν πίσω από τους βράχους, στην Κοιλάδα των Βασιλέων *(επάνω δεξιά)*. Για λόγους ασφαλείας, οι τάφοι αυτοί ήταν κρυμμένοι σε μια δύσβατη κοιλάδα, βαθιά σκαμμένοι στο βράχο, με μία μόνο πρόσβαση και χωρίς εξωτερική ανωδομή. Μετά την ταφή, η είσοδος καλυπτόταν εξολοκλήρου. Ωστόσο, οι βασιλικοί τάφοι δεν κράτησαν για πολύ καιρό το μυστικό τους.

Ενας από τους βασιλικούς τάφους διέφυγε τη λεηλασία των τυμβωρύχων και, χάρη στους ουσιαστικά άθικτους θησαυρούς του, απέκτησε τη μεγαλύτερη φήμη: ο τάφος του Τουταγχαμών. Το περιεχόμενό του μαρτυρεί ολοζώντανα την εντυπωσιακή πολυτέλεια της μοναρχίας του Νέου Βασιλείου: κασέλες με διακοσμητικά ενθέματα και πίνακες επιτραπέζιων παιχνιδιών, κοσμήματα, βεντάλιες από φτερά στρουθοκαμήλου, ξεμυγιαστήρια, ένας χρυσοχάρακτος θρόνος διακοσμημένος με ενθέματα, αλαβάστρινα αγγεία και τέσσερα διαλυμένα άρματα από επιχρυσωμένο ξύλο. Τα μεγαλύτερα πλούτη περιέβαλαν το ταριχευμένο σώμα του βασιλιά: το ενδότερο φέρετρο και η νεκρική μάσκα είναι από συμπαγή χρυσό διακοσμημένο με ημιπολύτιμους ένθετους λίθους και γυαλί. **Α** *Νεκρική μάσκα του Τουταγχαμών. Στο μέτωπό του ο βασιλιάς έχει τον γύπα και την κόμπρα, σύμβολα ηγεμονίας της Ανω και Κάτω Αιγύπτου. περ. 1340 π.Χ., σφυρήλατος χρυσός, χρωματιστό γυαλί και ημιπολύτιμοι λίθοι. Φυσικό μέγεθος.* **Β** *Αγαλμα του Ανουβι, του θεού-τσακάλι της ταρίχευσης, από τον τάφο του Τουταγχαμών, περ. 1340 π.Χ., ξύλο περασμένο με ασβεστοκονίαμα και ζωγραφισμένο με μαύρη ρητίνη, ύψος 57 εκ.* **Γ** *Ταφικός ναός της βασίλισσας Χατσεψούτ στις Θήβες, 18η δυναστεία.*

Κοιλάδα των Βασιλέων

18η δυναστεία

1 Χατσεψούτ
2 Αμενχοτέπ
3 Τούθμωσις Α'
4 Τούθμωσις Δ'
5 Γιούγια (πεθερός του Αμενχοτέπ Γ')
6 Αμενεμοτέπ (ανώτατος αξιωματούχος του Αμεχοτέπ Β')
7 Τιν (σύζυγος του Αμενχοτέπ Γ')
8 Τουταγχαμών
9 Τούθμωσις Γ'
10 Μαχέρπρα (ριπιδοφόρος της Χατσεψούτ)
11 Τούθμωσις Β'
12 Χορεμχέμπ

19η δυναστεία

13 Ραμσής Β' (ημιτελής)
14 Μερέμπτα
15 Μπά (πρωθυπουργός του Σιπτάχ)
16 Τάουζερτ (σύζυγος του Σέτι Β')
17 Ραμσής Α'
18 Σιπτάχ
19 Ραμσής Β'
20 Αμενμέσης
21 Σέτι Β'
22 Σέτι Α'

20η δυναστεία

23 Ραμσής Ζ'
24 Ραμσής Γ' (ημιτελής)
25 Ραμσής (Θ')
26 Ραμσής Γ'
27 Μοντουχέρ - Χεπεσέφ (γιός του Ραμσή Θ')
28 Ραμσής Δ'
29 Ραμσής ΙΑ'
30 Ραμσής ΣΤ'
31 Ραμσής Ι'

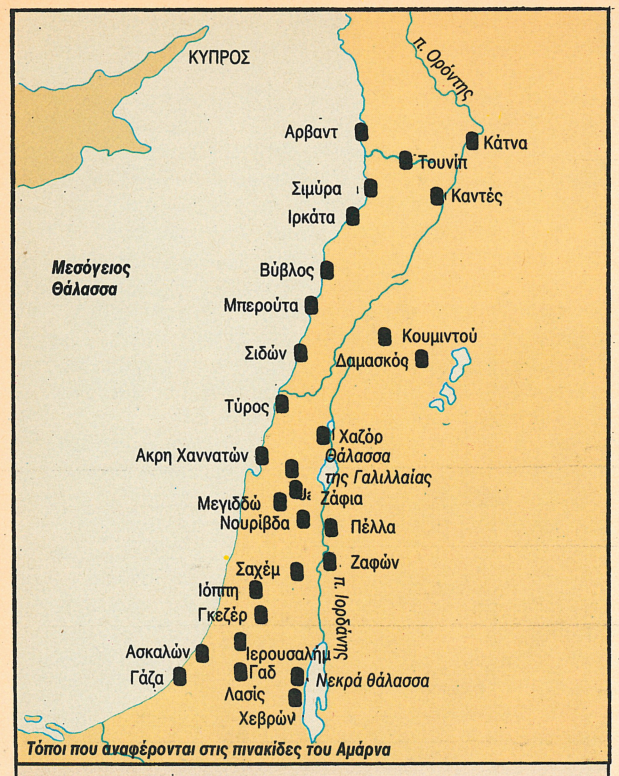

Τόποι που αναφέρονται στις πινακίδες του Αμάρνα

Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Η έκταση της αυτοκρατορικής επικράτειας της Αιγύπτου μπορεί να καθοριστεί αν εξετάσουμε τις πόλεις που αναφέρονται στις πήλινες πινακίδες του Ελ Αμάρνα *(επάνω δεξιά)*. Τα 150 τεκμήρια είναι κατά βάση επιστολές παλαιστινίων πριγκίπων προς τον φαραώ, όπου διακηρύσσουν την αφοσίωσή τους και ζητούν υποστήριξη.

Η παραδοσιακή ραχοκοκαλιά του στρατού -το πεζικό- ενισχύθηκε από μια νέα καινοτομία, το πολεμικό άρμα. Τα άρματα ήταν ιδιαιτέρως ελαφρά, κατά βάση ξύλινα, αλλά ενισχυμένα με μέταλλο και δέρμα. Τα επάνδρωναν δύο στρατιώτες - ο ηνίοχος και ένας οπλισμένος πολεμιστής. Τα άρματα χρησιμοποιούνταν σε ταχείες επιθέσεις, μετά τη διάσπαση των εχθρικών γραμμών και αποδείχτηκαν πολύ αποτελεσματικά.

Πολιτική ισχύος

Η διατήρηση της ασιατικής αυτοκρατορίας απαιτούσε συχνές επιδείξεις δύναμης και ακαριαία δράση για να αντιμετωπίζονται οι απειλές απόσχισης. Με την άνοδο στο θρόνο του Αμενχοτέπ Γ' (1403-1364 π.Χ.) αρχίζει η παρακμή της αιγυπτιακής ισχύος στη Συρία και την Παλαιστίνη και, σε αντιστάθμισμα, εκδηλώνεται μια στροφή προς τις εσωτερικές υποθέσεις. Από την περίοδο της επόμενης βασιλείας, του λεγόμενου αιρετικού φαραώ Αχενατόν (1364-1347 π.Χ.), έχουμε τα σαφέστερα τεκμήρια για την κατάσταση που επικρατούσε στην Παλαιστίνη εκείνα τα χρόνια: τις πινακίδες της Αμάρνα, μια συλλογή από 150 πήλινες πινακίδες που βρέθηκαν στη νέα αιγυπτιακή πρωτεύουσα την οποία έκτισε ο Αχενατόν στην Ελ Αμάρνα της Κεντρικής Αιγύπτου. Τα τεκμήρια αυτά, τμήμα των αιγυπτιακών κρατικών αρχείων, δίνουν μιαν εύγλωττη εικόνα της τότε διπλωματίας στην Εγγύς Ανατολή· καταγράφουν την ανήσυχη ατμόσφαιρα της Παλαιστίνης, που διαφαίνεται κυρίως σε επιστολές παλαιστινίων ηγεμόνων προς τον φαραώ, στις οποίες διακηρύσσουν την αφοσίωσή τους, κατηγορούν τους γείτονές τους και ζητούν χορηγίες και υποστήριξη. Οι Αιγύπτιοι διατηρούσαν αρκετά διοικητικά κέντρα στην ανατολική Μεσόγειο, υπό τον έλεγχο επιτρόπων, οι οποίοι παρενέβαιναν δραστικά στις υποθέσεις των διαφόρων πόλεων-κρατών. Οδηγίες παρείχε συχνά ο ίδιος ο φαραώ, που ήταν καλά ενημερωμένος στα κρατικά ζητήματα και έδινε κατευθύνσεις για την αντιμετώπιση των ταραχών. Οι πόλεις που αναφέρονται στις επιστολές μάς επιτρέπουν να καθορίσουμε την έκταση της επικράτειας που βρισκόταν υπό αιγυπτιακό έλεγχο και κινδύνευε τότε από τις επεκτατικές φιλοδοξίες ενός νέου ισχυρού εχθρού από τον βορρά, τους Χιττίτες. Ο αγώνας Αιγυπτίων και Χιττιτών για τον έλεγχο της ανατολικής Μεσογείου κορυφώθηκε τον 13ο αιώνα π.Χ. κατά τη βασιλεία του Ραμσή Β'.

Η επέκταση του Νέου Βασίλειου είχε στόχο τα πλούσια χρυσορυχεία της Νουβίας και το προσοδοφόρο εμπόριο με τη Συρία και την Παλαιστίνη. Η αρχαία Αίγυπτος έφθασε στο απόγειο της δύναμης, της ευημερίας και της επιρροής της στη διάρκεια του Νέου Βασιλείου, και πολλά από τα πιο φημισμένα και εντυπωσιακά μνημεία της χρονολογούνται από αυτή την περίοδο. Οι Κολοσσοί του Μέμνονος, γιγαντιαία καθιστά αγάλματα ύψους πάνω από 21 μέτρα, που δέσποζαν στην πλημμυρισμένη πεδιάδα των Θηβών, αποτελούσαν αρχικά μέρος του ταφικού ναού του Αμενχοτέπ Γ'. Το επιβλητικό σύμπλεγμα ναών στο Κάρνακ, με το μικρότερο αντίστοιχο σύμπλεγμα του Λούξορ, ανήκουν επίσης κατά βάση σε αυτή την περίοδο. Η βιοτεχνία γνώ-

Η ΕΚΔΙΩΞΗ ΤΩΝ ΥΞΩΣ

Ο Κάμωσις, ο 3ος βασιλιάς της 17ης δυναστείας, επιτέθηκε στα εδάφη που έλεγχαν οι Υξώς στη Μέση Αίγυπτο και κατέστρεψε τις δυνάμεις τους στο Νεφρούσι και την Κυνόπολη, εγκαινιάζοντας έτσι την οριστική τους εκδίωξη. Δεν είχε τα μέσα να τους απομακρύνει από την Αβαρι (στο Δέλτα), αλλά ο αδελφός του, ο Αμωσις, ανέκτησε τη Μέμφιδα, την Ηλιούπολη και την Αβαρι, και απώθησε τους Υξώς στο Σινά. Ύστερα από μια ανήσυχη περίοδο 80 περίπου ετών, οι φαραώ της 18ης δυναστείας, κυρίως ο Τούθμωσις Α', επιχείρησαν εκστρατείες στην ενδοχώρα της Ανατολικής Μεσογείου, προωθώντας τα στρατεύματά τους ώς τη λεκάνη του Ορόντη (Συρία). Αυτές οι επιχειρήσεις όχι απλώς τερμάτισαν την ηγεμονία των Υξώς, αλλά απείλησαν σοβαρά το κράτος των Ουρρίων (στο Τούνιπ) και τις δυνάμεις των Μιτάννι ώς τον Ευφράτη.

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ο Τούθμωσις Γ', στα 20 χρόνια της βασιλείας του, οργάνωνε σχεδόν κάθε χρόνο πολεμικές επιχειρήσεις στην Ασία. Κληρονόμησε τις κατακτήσεις του προκατόχου του, Τούθμωσι Α', τις οποίες προσπάθησε να διατηρήσει και να επεκτείνει, αντιμετωπίζοντας ποικίλους αντιπάλους: τους Φοίνικες, τους Μιτάννι και πολλές τοπικές συμμαχίες. Στη Μεγιδδώ κατατρόπωσε ένα συνασπισμό Χαναανιτών, σε μια παράτολμη μετωπική αναμέτρηση. Αργότερα επιτέθηκε στο Τούνιπ, αναχαίτισε την προέλαση των Μιτάννι δυτικά του Ευφράτη, και τελικά τους νίκησε στα τείχη του Καρχεμίς.

Αιγυπτιακή επέκταση κατά τη 17η και 18η δυναστεία

- Ορια του βασιλείου των Θηβών
- Βόρεια σύνορα των Θηβών
- Εκστρατείες του Κάμωσι (περ. 1573 π.Χ.)
- Εκστρατείες του Αμωσι (περ. 1565 - 1555 π.Χ.)
- Εκστρατείες του Αμενόφι (περ. 1530 π.Χ.)
- Εκστρατείες του Τούθμωσι Α' (περ. 1520 π.Χ.)
- Εκστρατείες του Τούθμωσι Β' (περ. 1513 π.Χ.)

Εκστρατείες του Τούθμωσι Γ' 1482 - 1462 π.Χ.

- 1η (1482 π.Χ.)
- 5η (1475 π.Χ.)
- 6η (1474 π.Χ.)
- 8η (1471 π.Χ.)
- 10η (1469 π.Χ.)
- 17η (1462 π.Χ.)

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΕΣ

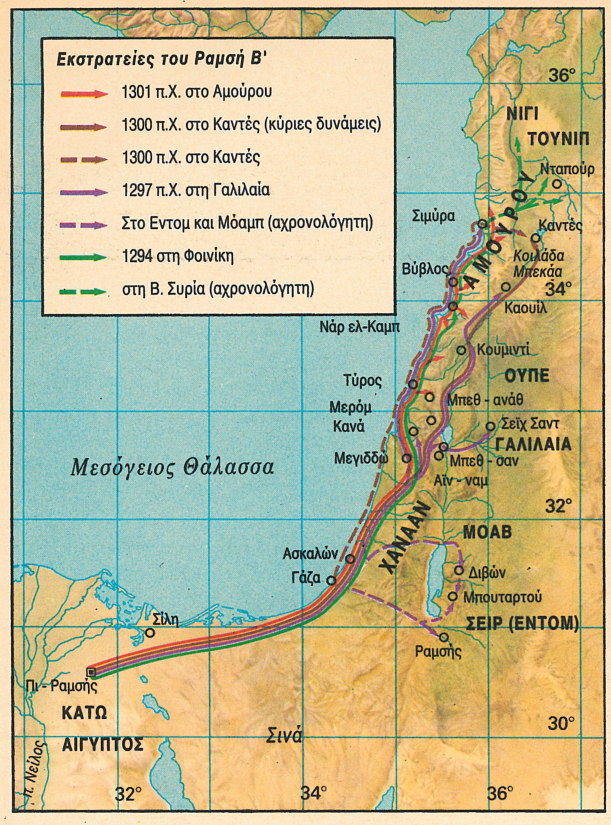

ΡΑΜΣΗΣ Β'
Οι εκστρατείες του Ραμσή Β' *αριστερά* αποσκοπούσαν στην ανάκτηση των συριακών εδαφών του Αμούρου και του Καντές. *Επάνω* Ο Ραμσής Β' κρατά αιχμαλώτους από τα μαλλιά, δείχνοντας την υποταγή εξωτερικών εχθρών.

ρισε μεγάλη άνθηση, όπως φανερώνουν τα θεαματικά ευρήματα στον τάφο του Τουταγχαμών ή, σε πιο καθημερινή κλίμακα, τα σκεύη στους τάφους των εργατών στο Ντερ ελ Μεντίνα. Οι εγχάρακτες και ζωγραφισμένες σκηνές στους τάφους των ευγενών και των κατώτερων αξιωματούχων στις Θήβες πλουτίζουν τις γνώσεις μας για λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής την αυτοκρατορική εποχή της Αιγύπτου.

Θρησκευτική μεταρρύθμιση

Τη μακρά και ευδόκιμη βασιλεία του Αμενχοτέπ Γ' ακολούθησε η θρησκευτική μεταρρύθμιση του γιου του, Αμενχοτέπ Δ'. Από θρησκευτική ζέση ο Αμενχοτέπ Δ' άλλαξε το όνομά του σε Αχενατόν και εισήγαγε τη μονοθεϊστική λατρεία του ήλιου. Το πέμπτο έτος της βασιλείας του εγκατέλειψε τις Θήβες και εγκαταστάθηκε στη νεόδμητη πρωτεύουσα της Ελ Αμάρνα. Σφάλισε τους ναούς των άλλων θεών σε ολόκληρη την Αίγυπτο, απαγόρευσε τη λατρεία τους και δήμευσε τις περιουσίες τους. Την ίδια εποχή διαμορφωνόταν μια νέα και χαρακτηριστική τεχνοτροπία στην τέχνη. Η Ελ Αμάρνα, που οικοδομήθηκε εξαρχής, αλλά έμελλε να εγκαταλειφθεί λίγα χρόνια μετά το θάνατο του Αχενατόν, είναι από τις αιγυπτιακές πόλεις που μπορούν σήμερα να ανασυσταθούν λεπτομερώς. Ίσως δεν αποτελεί τυπικό παράδειγμα ούτε κατοικήθηκε αρκετά ώστε να μεγαλώσει και να αναπτυχθεί, αλλά οι τάφοι της περιοχής της είναι πλούσιοι σε ανάγλυφα και ζωγραφικές απεικονίσεις της πόλης στα μεγαλεία της.

Η εξαιρετική αυτή εξέλιξη αποδείχτηκε βραχύβια. Λίγα χρόνια μετά το θάνατο του Αχενατόν, το 1347 π.Χ., ο τάφος του συλήθηκε, και η βασιλική αυλή επέστρεψε στις Θήβες. Ο νεαρός διάδοχός του επανέφερε αμέσως την παλαιότερη λατρεία των θεών, και επισφράγισε την αφοσίωσή του στη λατρεία του Αμωνος, αλλάζοντας το όνομά του από Τουτανχάτεν σε Τουταγχαμών. Βασίλευσε μόνο δέκα χρόνια και πέθανε ξαφνικά υπό μυστηριώδεις συνθήκες –γι' αυτό ίσως ο τάφος του, μολονότι πλούσιος σε θησαυρούς, εξωτερικά φαινόταν ασήμαντος και δεν έγινε αντιληπτός από τους τυμβωρύχους. Μολαταύτα, πρόκειται για την πληρέστερη ανακάλυψη άθικτου αιγυπτιακού τάφου που έγινε ποτέ.

Η ανάκαμψη όμως της εξωτερικής ισχύος της Αιγύπτου οφείλεται στην επόμενη, τη 19η δυναστεία. Υπό το σκήπτρο του Σέτι Α' (1303-1290 π.Χ.) και του Ραμσή Β' (1290-1224 πΧ.) η Αίγυπτος ανέκτησε μέρος από τα χαμένα της εδάφη, φθάνοντας ώς το Καντές στον Ορόντη. Στο Καντές έγινε η τελευταία αναμέτρηση ανάμεσα στους Αιγυπτίους και τους Χιττίτες. Αιγυπτιακές πηγές μας πληροφορούν για τις λεπτομέρειες της μάχης. Ο Ραμσής δεν κατόρθωσε να καταλάβει το ίδιο το Καντές, και η αναμέτρηση έληξε με ανακωχή. Η συνθήκη ειρήνης που ακολούθησε έχει βρεθεί και στα βασιλικά αρχεία των Χιττιτών στο Μπογαζκιόι της Τουρκίας και σε ιερογλυφικά σε τοίχους του ναού του Κάρνακ. Η συνθήκη επισφραγίστηκε από τη σύναψη γάμων του Ραμσή με πριγκίπισσες των Χιττιτών.

Η Αίγυπτος σε παρακμή

Μετά το θάνατο του Ραμσή Β', η ισχύς της Αιγύπτου (και των Χιττιτών) άρχισε σταθερά να παρακμάζει, και οι δυο επόμενοι βασιλείς-πολεμιστές, ο Μερενφθά (1124-1204 π.Χ.) και ο Ραμσής Γ' (1184-1153 π.Χ.) ασχολήθηκαν κυρίως με την προστασία της Αιγύπτου από ξένες επιθέσεις. Εχθρικές δυνάμεις ήταν οι Λίβυοι της Δυτικής Ερήμου και οι Λαοί της Θάλασσας, ένας μεικτός στρατός επιδρομέων που ξεκινούσαν πιθανότατα από την ανατολική και κεντρική Μεσόγειο. Η εσωτερική κατάσταση της Αιγύπτου συνέχισε ωστόσο να επιδεινώνεται, και οι Ασσύριοι της Μεσοποταμίας αναχαίτισαν τελικά όλες τις προσπάθειες των Αιγυπτίων να διατηρήσουν τη δύναμή τους στα ανατολικά του Σινά. Εκείνη την εποχή παρατηρείται οικονομική κρίση και κοινωνική δυσαρέσκεια. Τον 12ο αιώνα π.Χ. οι τιμές των σιτηρών έγιναν κατά 24 φορές υψηλότερες, και το 1153 εξεγέρθηκαν ώς και οι προνομιούχοι τεχνίτες του Ντερ ελ Μεντίνα, που δούλευαν αποκλειστικά στους βασιλικούς τάφους.

Αν και η Αίγυπτος κατόρθωσε να επιβιώσει από τα δεινά του λιμού, των εχθρικών επιθέσεων και των εσωτερικών ταραχών, η κρίση αυτή σήμανε το τέλος της σημαντικότερης περιόδου του αρχαίου αιγυπτιακού κράτους. Το 1069 το Νέο Βασίλειο έφθασε στο τέρμα του με τη διάλυση της κεντρικής εξουσίας. Στο βόρειο τμήμα βασίλευε μια δυναστεία από την Τάνιδα, ενώ το νότιο τμήμα, που αποτελούσε ουσιαστικά ανεξάρτητο κράτος, βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Μεγάλου Ιερέα του Αμωνος στις Θήβες. Συνέπεια της πολιτικής εξασθένισης ήταν η ξένη κυριαρχία, με πρώτους τους λίβυους βασιλείς της 22ης δυναστείας (945-715 π.Χ.). Ακολούθησαν οι Αιθίοπες της Νουβίας (25η δυναστεία, 751-656 π.Χ.): η διακυβέρνησή τους εξασφάλισε οικονομική σταθερότητα και μεγαλύτερη ευημερία. Ωστόσο, η Αίγυπτος απειλήθηκε αυτή τη φορά από την Ασσυρία, που της επιτέθηκε το 671 π.Χ. και την ανάγκασε να της καταβάλει φόρο υποτελείας. Η αιγυπτιακή αντίσταση στην κυριαρχία των Ασσυρίων κατέληξε σε μια φοβερή εκστρατεία αντιποίνων εκ μέρους του Ασουρμπανιμπάλ, με επιδρομές και λεηλασίες σε ολόκληρη τη χώρα. Τις δύο περιόδους διακυβέρνησης από εγχώριους βασιλείς (664-525 και 404-341 π.Χ) τις διέκοψε η εισβολή των Αχαιμενιδών Περσών: πρώτα η βίαιη εισβολή του Καμβύση (525-522 π.Χ.) και εν συνεχεία του Δαρείου Α', ο οποίος συμπλήρωσε, με μια διώρυγα στο Σουέζ, τη σύνδεση του Νείλου με την Ερυθρά Θάλασσα, έκτισε ναούς και εισήγαγε την καμήλα στην Αίγυπτο.

Το 332 π.Χ. ο Μέγας Αλέξανδρος κατέκτησε την Αίγυπτο και την προσάρτησε στον ελληνικό κόσμο. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου η απέραντη αυτοκρατορία του μοιράστηκε στους στρατηγούς του: στην πλούσια Αίγυπτο ο ικανότατος στρατιώτης-ιστορικός Πτολεμαίος Σωτήρ ίδρυσε μια νέα δυναστεία. Η πρωτεύουσα του κράτους μεταφέρθηκε στην Αλεξάνδρεια, τη νέα έδρα του Αλεξάνδρου στις ακτές της Μεσογείου. Ο φάρος και η τεράστια βιβλιοθήκη αυτής της πόλης ήταν από τα θαύματα του αρχαίου κόσμου. Ο Πτολεμαίος επέκτεινε τα συμφέροντά του στην Παλαιστίνη, αλλά εκεί ήρθε σε σύγκρουση με τους ανταγωνιστές διαδόχους του Αλεξάνδρου, το βασίλειο των Σελευκιδών και τους Αντιγονίδες βασιλείς της Μακεδονίας. Γύρω στα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. επικρατούσε μια βιώσιμη στρατιωτική και πολιτική ισορροπία: η Αίγυπτος αποτελούσε ένα ουσιαστικό τμήμα του ελληνιστικού κόσμου και έναν σημαντικό εμπορικό κόμβο που συνέδεε την ανατολική άκρη της Μεσογείου με τα πλούσια κράτη της νότιας Αραβίας

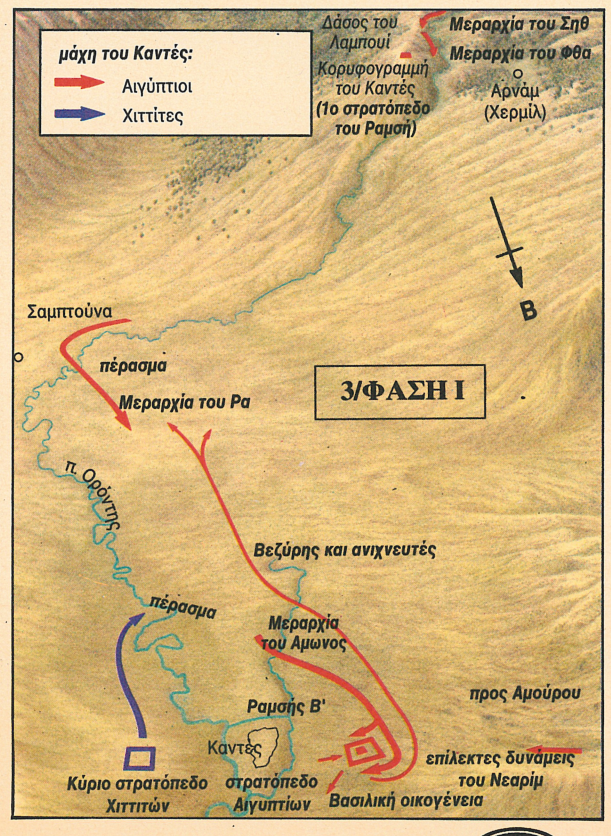

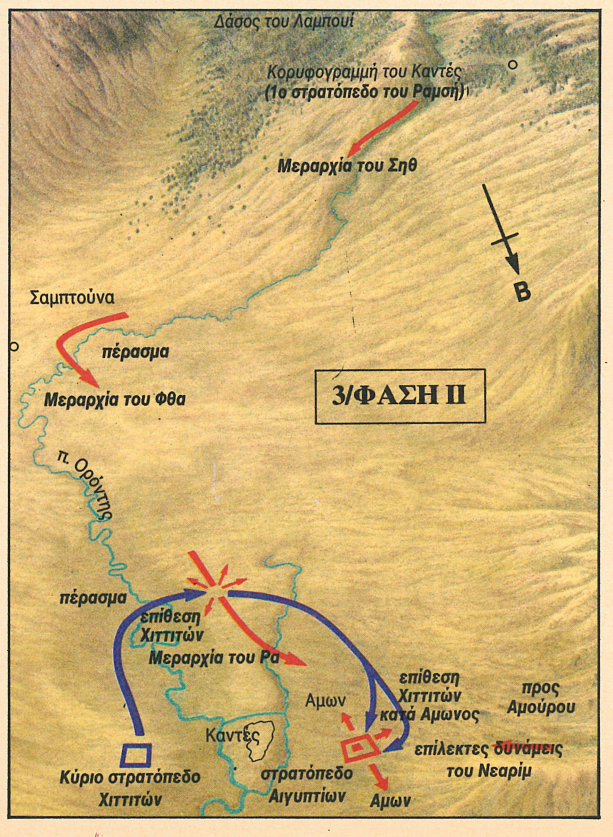

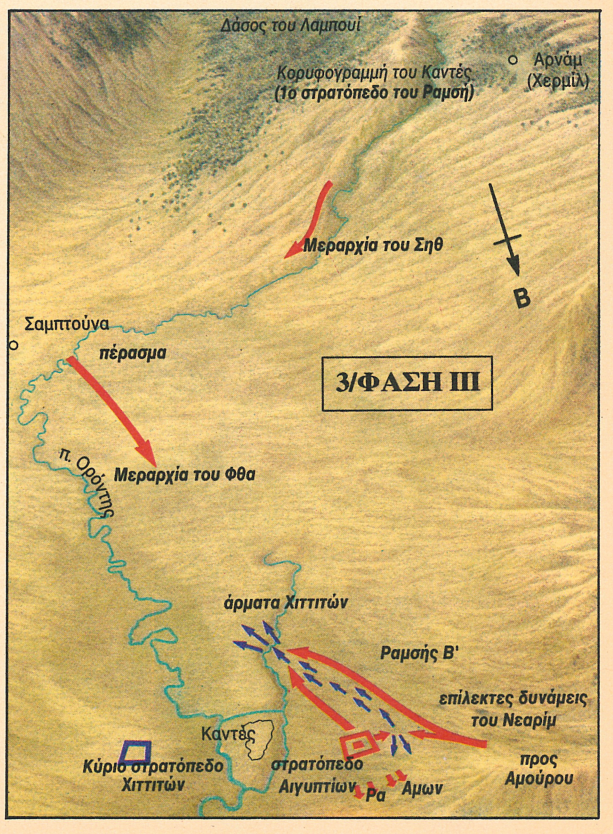

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

–ένα εμπορικό σύστημα που έφθανε ώς τον Ινδικό Ωκεανό και ακόμη παραπέρα.

Μόλις στα μέσα του 1ου αιώνα π.Χ. η εξάπλωση των Ρωμαίων άλλαξε γι' άλλη μια φορά την ισορροπία δυνάμεων. Αφού όμως, το 64 π.Χ., οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του ρωμαίου στρατηγού Πομπήιου διέλυσαν την αυτοκρατορία των Σελευκιδών, η προσπάθεια να δοθεί στους Ρωμαίους ο έλεγχος της Αιγύπτου απορρίφθηκε ρητά από τη Σύγκλητο, το 88 π.Χ. Μονάχα μετά την ήττα της Κλεοπάτρας κατά τη ναυμαχία στο Ακτιο, το 31 π.Χ., η Ρώμη απέκτησε τυπικά και ουσιαστικά τον έλεγχο της Αιγύπτου. Παρ' όλες αυτές τις περιπέτειες, ο αιγυπτιακός πολιτισμός διατήρησε την εσωτερική του συνέχεια. Η άνθιση των τεχνών και η οικοδόμηση μνημείων συνεχίστηκε και υπό ξένη κατοχή, χωρίς ουσιαστικές μεταβολές. Η ίδια συνέχεια παρατηρείται στη θρησκεία και σε πολλές πτυχές της κοινωνίας. Ωστόσο το τελειωτικό πλήγμα στον παραδοσιακό αιγυπτιακό πολιτισμό προήλθε από την επικράτηση του χριστιανισμού και την ένταξη της Αιγύπτου στη βυζαντινή Ανατολή. Ο αιγυπτιακός πολιτισμός παρέμεινε ουσιαστικά αναλλοίωτος για περισσότερα από 3.000 χρόνια - ένα γεγονός που διατρανώνει τη διαχρονική του αξία.

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤΕΣ
δεξιά από το Ραμσείον σις Θήβες. Οι Χιττίτες επιπλέουν στον ποταμό. Ενας στρατιώτης προσπαθεί να τραβήξει το σύντροφό του προς την όχθη.

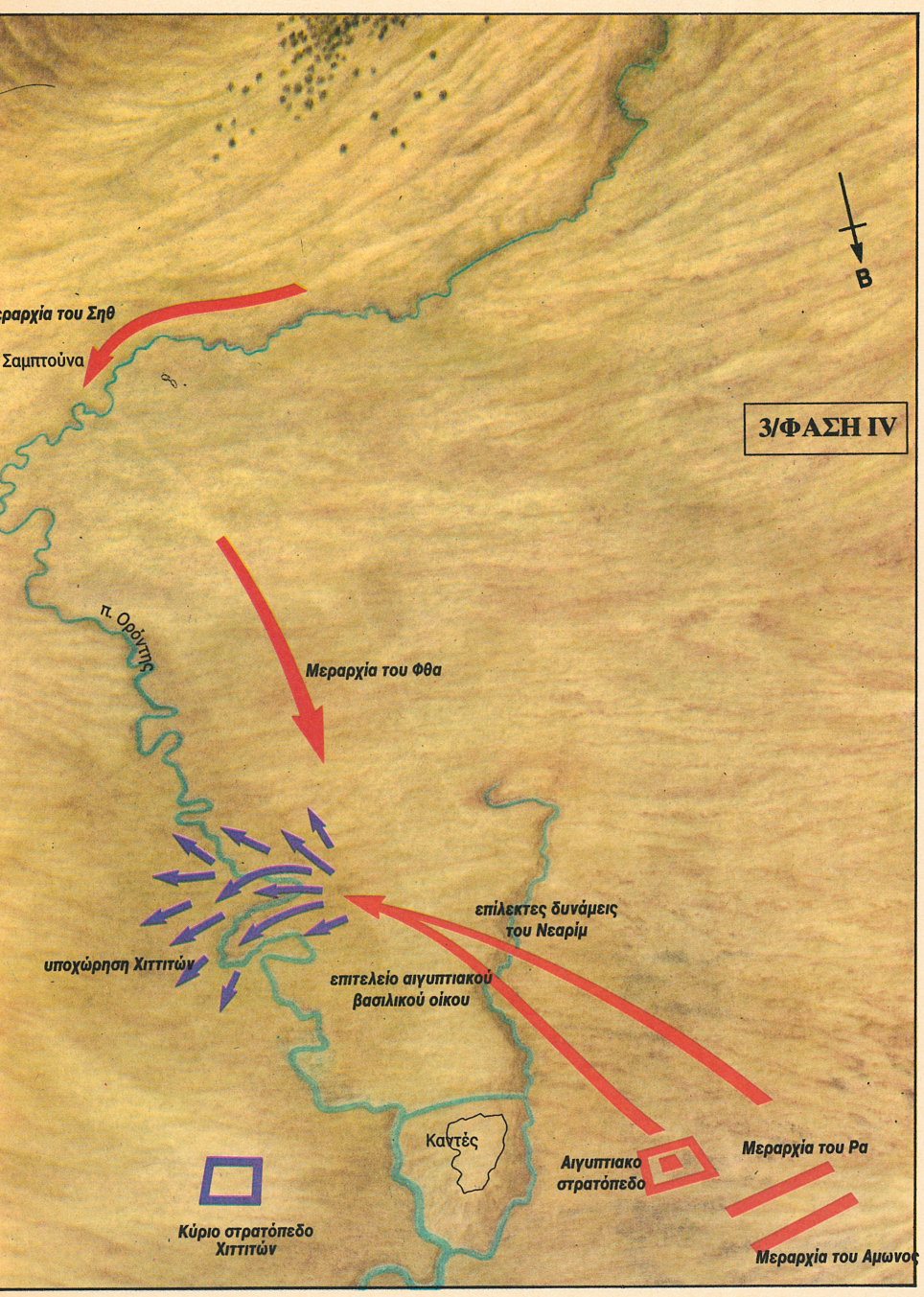

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤΕΣ
Αιγυπτιακά γραπτά τεκμήρια μας επιτρέπουν να ανασυστήσουμε τη μάχη στις λεπτομέρειές της. *Φάση Ι* Ο Ραμσής Β' και η Μεραρχία του Αμωνος στρατοπεδεύουν βορειοδυτικά του Καντές. Πληροφορούμενος την παρουσία των Χιττιτών ειδοποιεί τις Μεραρχίες του Σηθ και του Φθα. Η Μεραρχία του Ρα κατευθύνεται από την πεδιάδα του Καντές προς το στρατόπεδο του Ραμσή. *Φάση ΙΙ* Τα άρματα των Χιττιτών διασχίζουν τον Ορόντη, επιτίθενται κατά της Μεραρχίας του Ρα και στρέφονται προς βορράν εναντίον της Μεραρχίας του Αμωνος. *Φάση ΙΙΙ* Ο Ραμσής Β' αντεπιτίθεται κατά των δυνάμεων των Χιττιτών. Οι επίλεκτες δυνάμεις του Νεαρίμ που καταφθάνουν από τα δυτικά διασκορπίζουν τους Χιττίτες. *Φάση IV* Ο Ραμσής και οι επίλεκτες δυνάμεις απωθούν τους Χιττίτες στον Ορόντη, καθώς φθάνουν οι Μεραρχίες του Σηθ και του Φθα. Παρά την ήττα των Χιττιτών, ο Ραμσής δεν κατορθώνει να καταλάβει το Καντές.

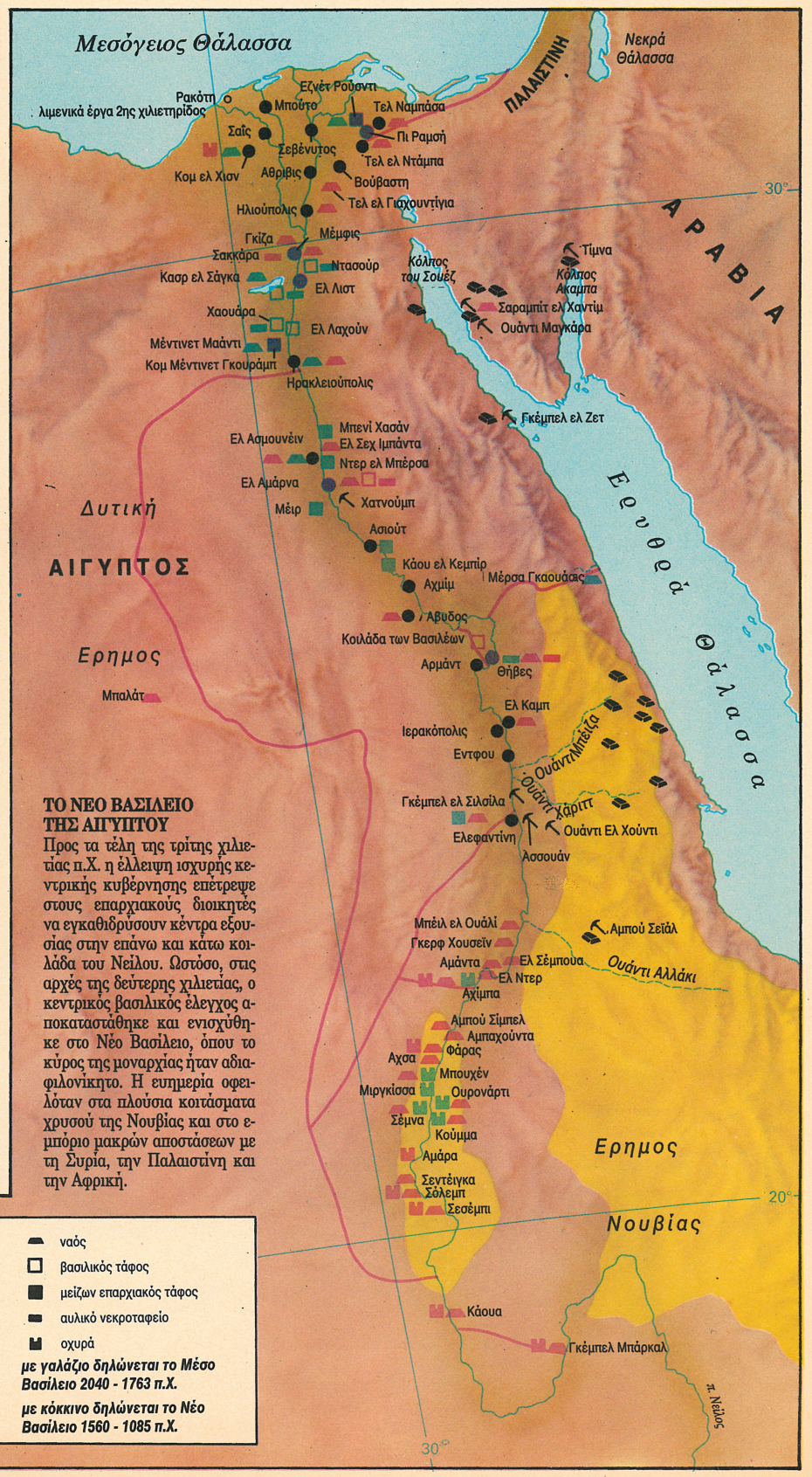

ΤΟ ΝΕΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ
Προς τα τέλη της τρίτης χιλιετίας π.Χ. η έλλειψη ισχυρής κεντρικής κυβέρνησης επέτρεψε στους επαρχιακούς διοικητές να εγκαθιδρύσουν κέντρα εξουσίας στην επάνω και κάτω κοιλάδα του Νείλου. Ωστόσο, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας, ο κεντρικός βασιλικός έλεγχος αποκαταστάθηκε και ενισχύθηκε στο Νέο Βασίλειο, όπου το κύρος της μοναρχίας ήταν αδιαφιλονίκητο. Η ευημερία οφειλόταν στα πλούσια κοιτάσματα χρυσού της Νουβίας και στο εμπόριο μακρών αποστάσεων με τη Συρία, την Παλαιστίνη και την Αφρική.

- βασιλική πρωτεύουσα
- βασιλικά ανάκτορα
- πόλη
- ορυχεία και λατομεία
- πηγές χαλκού και κασσίτερου
- νουβικός χρυσός
- εμπορικός δρόμος
- ναός
- βασιλικός τάφος
- μείζων επαρχιακός τάφος
- αυλικό νεκροταφείο
- οχυρά

με γαλάζιο δηλώνεται το Μέσο Βασίλειο 2040 - 1763 π.Χ.

με κόκκινο δηλώνεται το Νέο Βασίλειο 1560 - 1085 π.Χ.